

ԹՐԱՆՍՓԱՐԵՆՏԻ ԻՆԹԵՐՆԵՇՆԸ ԽԱԿԱԿՈՒՈՒՄՊԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
TRANSPARENCY INTERNATIONAL anti-corruption center

**2007 ԵՎ 2008 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՆՑԿԱՑԿԱԾ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԸՆՏՐԱԿԱՆ ԶԱՐՈՋՉՈՒԹՅԱՆ
ՖԻՆԱՆՍԱԿՈՐՄԱՆ ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ**

2007 ԵՎ 2008 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՆՑԿԱՑԿԱԾ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԸՆՏՐԱԿԱՆ ԶԱՐՈՁՉՈՒԹՅԱՆ

ՖԻՆԱՆՍԱԿՈՐՄԱՆ ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ

Սույն հրադարակումն իրականացվել է Բաց հասարակության ինստիտուտի Մարդու իրավունքների ոլորտի կառավարման դրամաբանորհային ծրագրի շրջանակներում:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Միջազգային զարգացման գործակալության ֆինանսավորման շնորհիվ, սկսած 2008թ.-ից, ԱՅ ԷՖ Ի ԷՍ կազմակերպությունն իր աջակցությունն ու խորհրդակցությունն է սրամադրել «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» (ԹԻՂԿ) հասարակական կազմակերպությանը՝ ներառյալ այս ուսումնասիրության շրջանակներում: Սույն հրադարակման մեջ արտահայտված տեսակետները հանդիսանում են ԹԻՂԿ տեսակետները և դրանք չեն, որ արացողն ԱՅ ԷՖ Ի ԷՍ դաժսոնական քաղաքականությունը կամ դիրքորոշումները:

Հասցե՝ Հայաստան, Երևան 0025,
Այգեստան 9^{րդ} փողոց
Հեռ.՝ (37410) 569910, 553069
Ֆաքս՝ (37410) 571399
Էլ.փոստ՝ info@transparency.am
Կայք՝ www.transparency.am

Հայաստանում ընտրական գործընթացներում առավել խնդրահարույց ոլորտներից մեկը նախընտրական ֆարոզչության ֆինանսավորումն է, և հասկալիք վարչական ռեսուրսի չարաժառանգողական օգտագործման: Թրանսպարենտի ինքնակառավարման հակառակը լինելով (ԹԻՀԿ) և սեղական այլ հասարակական կազմակերպությունների (ՀԿ), ինչպես նաև միջազգային փորձագետների կողմից 2003թ.-ից ի վեր համադրական և սեղական ինֆրակառավարման մարմինների ընտրությունների վերլուծությունները ցույց են տվել, որ դրանց ելքը որոշող առաջնային գործոնը փողն է և ոչ թե գաղափարախոսությունը կամ ծրագիրը: Ի՞նչու վերնախավի և նրա հետ սերտաճած խոշոր բիզնեսի կողմից ֆինանսական հսկայական միջոցների աղբյուրի օգտագործումը՝ զուգակցված ընդդիմադիր կուսակցություններին դարձրելով ֆինանսական ու ֆաղափական ճնշումների տարածակ ձևերի հետ, ավելի քան մեկ տասնամյակ է, ինչ լրջորեն աղավաղում է ընտրությունների արդյունքների իրական լույսերը:

Միևնույն ժամանակ, լինելով մի շարք միջազգային կոնվենցիաներ ստորագրած և վավերացրած կամ միջազգային կազմակերպություններին անդամակցած լինելով, Հայաստանն ունի դարձվորություններ, որոնք առնչվում են նախընտրական ֆարոզչության ֆինանսավորման հարցին: Այս կադակցությամբ, նախևառաջ, հարկ է նշել Եվրոպայի անվանագրության և համագործակցության խորհրդակցության (ներկայումս՝ Եվրոպայի անվանագրության և համագործակցության կազմակերպության) Մարդկային չափողականության համաժողովի՝ 1990թ. հունիսի 29-ի կողմնակազմային հանդիման ժամանակ ընդունված փաստաթուղթը: Այն մասնակից լինելովներից լուրջաբանում է «*աղաքի վրա օրենքների և հանրային ֆաղափականության այնպիսի կիրառում, որը թույլ կտա ֆաղափական ֆարոզչության անցկացումը արդար և անկախ մթնոլորտում, որում կրթական իրավունքների վարչական գործողությունները, բռնությունը և ահաբեկումը, որոնք խոչընդոտում են կուսակցություններին և թեկնածուներին ազատորեն ներկայացնելու իրենց հայացքները և դաստիարակությունը կամ խանգարում են ընտրողներին ծանոթանալու և փնտրելու դրանք կամ էլ ազատորեն իրենց փայլ իրենց նախընտրած*

*թեկնածուին կամ կուսակցությանը՝ առանց վախենալու դրա համար
դատաժյուրաց» (սես փաստաթղթի 7.7 կետը):*

Եվրոպայի հտրհրդի Նախարարների կոմիտեն 2003թ. ապրիլի 8-ի Փոխնախարարների 835-րդ հանդիպման ժամանակ ընդունել է անդամ Պետություններին ուղղված թիվ 2003(4) Հանձնարարականը, որը վերաբերում էր կուսակցությունների և նախընտրական ֆարոգարավների ժամանակ հակակոռուպցիոն ընդհանուր կանոններին: Հանձնարարականը պարունակում է կանոնների մի հավաքածու (16 հոդված), որը լի էր որպես ուղեցույց ծառայի կուսակցություններին և թեկնածուներին ցույց տալով հանրային և մասնավոր օժանդակության, սեղական և արսասահմանյան նվիրատուների կողմից արվող նվիրատվությունների, նախընտրական ֆարոգարավի ծախսերի և ֆինանսավորման թափանցիկության վերաբերյալ:

Երկրորդ, ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայում նշվում է, որ «Յուրաքանչյուր մասնակից Պետություն լի է նաև դիտարկի օրենսդրական և վարչական այնպիսի միջոցառումների իրականացում, որոնք լինելով համահունչ սույն Կոնվենցիայի խնդիրներին և հիմնված իրենց սեղական օրենսդրության հիմնարար սկզբունքների վրա, կնդաստեն ընտրվի հանրային դատարանների համար դատարանի թեկնածուների ֆինանսավորման և, այն դեպքերում, երբ դա կիրառելի է, կուսակցությունների թափանցիկությանը » (սես Հոդված 7-ի Կետ 3-ը):

Եվ վերջապես, Եվրոպական հարևանության ֆաղափականության Եվրոպական Միություն/Հայաստան Գործողությունների ծրագրով Հայաստանի կառավարությանը կոչ է արվում ձեռնարկել այնպիսի միջոցներ, որոնք նպաստակառուցված կլինեն «հաստատելու կուսակցությունների ֆինանսավորման հսկայի և թափանցիկ կանոններ» (սես Կետ 4.1.1):

2003 և 2007 թվականների խորհրդարանական և 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ ԹԻՀԿ-ն¹ անցկացրել է ֆարոգարավների ֆինանսավորման մոնիթորինգ: Մոնիթորինգի նպատակն էր բացահայտել և վերլուծության ենթարկել ֆարոգարավի ֆինանսավորման գործընթացներում կոռուպցիայի դրսևորումները և դատաճանները, նպատակն էր ֆաղափական գործիչների գործունեության թափանցիկությանն

1 Մինչ 2008թ. փետրվարը կազմակերպությունը կոչվում էր Տարածաշրջանային զարգացման կենտրոն/Թրանսփարենսի Ինստիտուտ Հայաստան:

ու հաշվեկալիչականությանը, վեր հանել ընտրական օրենսդրության ու դրա կիրարկման թերությունները: Կազմակերպության մոնիտորինգային ծրագրերը, որոնք ֆինանսավորել էր Բաց հասարակության ինստիտուտը, իրականացվել են 2003թ. մարտ-հունիս, 2007թ. նոյեմբեր-հունիս և 2008թ. հունվար-ապրիլ ամիսներին: 2003թ. ծրագիրը և դրա արդյունքները ներկայացված են ԹԻՂԿ-ի վեբ-կայքում (<http://www.transparency.am/publications.php?offset=20>):

Սույն հրատարակումը ամփոփում է 2007թ. խորհրդարանական և 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ ֆարոգարավի ֆինանսավորման և վարչական ռեսուրսների չարաճահման՝ ԹԻՂԿ-ի կողմից իրականացված մոնիտորինգի գործընթացը և արդյունքները: Հրատարակումը, բացի այս ներածական մասից, ներառում է նաև հետևյալ գլուխները. ա) **ընդհանուր տեղեկություններ ընտրությունների վերաբերյալ**, բ) **օրենսդրական կարգավորման շրջանակը**, գ) **մոնիտորինգի մեթոդաբանությունը**, դ) **մոնիտորինգի արդյունքները**, ե) **եզրակացություն և առաջարկություններ**: 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների դաշտնական սվյալների և մոնիտորինգի արդյունքների համեմատական աղյուսակը բերված է **Հավելված 1-ում**, իսկ 2008թ. նախագահական ընտրությունների համադասասխան սվյալների համեմատական աղյուսակը՝ **Հավելված 2-ում**:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 2007 ԵՎ 2008 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

2007թ. խորհրդարանական ընտրությունները

Ազգային ժողովի (ԱԺ) ընտրություններն անցկացվել են 2007թ. մայիսի 12-ին, երբ հինգ սարի ժամկետով ընտրվում էին ԱԺ 131 ղաֆանավորներ, որոնցից, համաձայն Ընտրական օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի, 90-ը ընտրվել են կուսակցությունների կամ կուսակցությունների դաժիմների համամասնական ցուցակներով²: Մնացած 41 մանդատները ստացել են միամանդատ ընտրատարածներում մեծամասնական ընտրակարգով առավելագույն ձայներ հավաքածները:

Քարոզարձավը ղաժսոնադես սկսվել է 2007թ. ադրիլի 8-ին: Խորհրդարանական այս ընտրությունների ընթացքում ընդհանուր մթնոլորտը, համեմատած հաջորդ սարի կայացած նախագահական ընտրությունների հետ, համեմատաբար ավելի հանգիս էր: Հայտ ներկայացրած բոլոր կուսակցությունները, կուսակցությունների դաժիմը, ինչդես նաև մեծամասնական բոլոր թեկնածուները բացի մեկից, որը մեծվել է գրանցման համար անհրաժեժ ոչ բոլոր փաստաթղթերը ներկայացնելու ղաժճառով, գրանցվել են համաղաժասսիան ընտրական հանձնաժողովների կողմից: Այս ընտրությունների ժամանակ վերացվեց երկրից դուրս (ՀՀ դեսղանասներում և հյուղաժսոսղություններում) փվեարկելու հնարավորությունը³: Մեկ այլ բացասական երևույթ էր նաև այն, որ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովում (ԿԸՀ) կամ 41 ընտրատարածային ընտրական հանձնաժողովներից (ԸԸՀ) որևէ մեկում ընդդիմադիր կուսակցությունները ներկայացնող անդամներից ոչ մեկը չընտրվեց այդ հանձնաժողովների դեկավար կազմում (նախագահ, փոխնախագահ և փարսուղար):

Քարոզարձավի ընթացքը դրական է գնահատվել Եվրողայում

-
- 2 Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի 115 հոդվածի երկրորդ կետի, ղաժսոնաժողովական մանդատները բաժիվում են միայն այն կուսակցությունների միջև, որոնց ընտրական ցուցակները ստացել են վավեր փվեաթերթիկների ընդհանուր թվի և անճեսղությունների թվի գումարի առնվազն 5%-ը: Կուսակցությունների դաժիմների համար այդ շենը 7% է:
 - 3 Տեն «Հայասանի Հանրադեսոսղան ընտրական օրենսգրքում փոփոխղություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը (ՀՀ ղաժսոնական տեղեկագիր N15(539) 14 մարտի 2007), որն ուժի մեջ մտավ 2007թ. մարտի 24-ից:

անվսանգության և համագործակցության կազմակերպության/ ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ) Ընտրությունների դիտորդական առաքելության (ԸԴԱ) կողմից շնորհիվ փարոզաբանի անցկացման հանդուրժողական մթնոլորտի, հանրային սեփականություն հանդիսացող լրատվամիջոցների կողմից նախընտրական փարոզչության, օրենքով սահմանված ժամանակաշրջանում անվճար եթերաժամի սրամադրմանն առնչվող օրենսդրական դաշտի հարգման և այլ գործոնների⁴: Նախընտրական փարոզչության դաշտնական ժամանակաշրջանում և դրանից առաջ տեղ գտած բռնության մի ցարք միջադեպերը, որոնք մասնանշվել էին տեղական դիտորդների կողմից, միջազգային դիտորդների կողմից չեն որակվել որդես ընտրությունների ընդհանուր մթնոլորտի վրա ազդեցություն թողած միջադեպեր: Միևնույն ժամանակ, տեղական դիտորդները մասնանշել են ոչ միայն բռնության, այլև փարոզչության խոչընդոտման, վաղ (նախքան դաշտնական փարոզչության սկիզբը) փարոզչության, ընտրակառառների բաժանման, լրատվամիջոցների կողմնակալության և այլ դեպքեր⁵:

ԸԴԱ զեկույցում նշվել է նաև, որ ՀՀ դաշտանության նախարարության (որն այն ժամանակ զխսավորում էր մարտի 26-ից Հայաստանի հանրադատական կուսակցության նախագահ դարձած Սերժ Սարգսյանը) կողմից հովանավորված` Հայոց բանակի 15-րդ սարեդարձի տնակատարությունը, որը սկսվեց նախքան փարոզաբանի դաշտնական մեկնարկը և ցարունակվեց ողջ փարոզաբանի ընթացքում⁶, զուգակցվել է (հասկադես փարոզաբանի վերջին շրջանում) իշխող փաղափական կուլիցիայի առաջատար ուժ հանդիսացող Հանրադատական կուսակցության փարոզաբանի հետ: Ջեկույցում մասնացույց է արվել, մի կողմից, կուսակցության կերդարի, և մյուս կողմից, բանակի խորհրդանիշերի ու

4 Տես Հայաստանի Հանրադատության 2007թ. մայիսի 12-ի խորհրդարանական ընտրությունների ԵԱՀԿ/ԺՅՄԻԳ Ընտրությունների դիտորդական առաքելության զեկույց, Վարավա, 10 սեպտեմբերի 2007թ. (www.osce.org/documents/odhr/2007/09/26169-hy.pdf):

5 Տես Ընտրությունը րոն է (www.iyc.am/docs/Report-arm.doc), Հելսինկյան փաղափաղական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ (www.hcav.am/Downloads/HCA-Vanadzor-Report-on-Elections-2007.pdf) և Երևանի մամուլի սկունք (www.ypc.am/Old/Downlowds/Reports/report-2007-arm.pdf) տեղական հասարակական կազմակերպությունների` 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների դիտարկումների արդյունքների վերաբերյալ զեկույցները:

6 Հայոց բանակի ստեղծման 15-ամյակի միջոցառումները սկսվեցին 2007թ. հունվարի 28-ին և ավարտվեցին նույն թվականի մայիսի 9-ին:

ձեռքբերումների ակնհայտ սերտաճման փաստի⁷, ինչը ԵԱԳԿ Կոդեքսի հազարի 1990թ. փաստաթղթի լուսանկարներից մեկի (սեյս Կես 5.4), այն է՝ լուսանկարի և իշխող կուսակցության սարանջաման լուսանկարի, ակնհայտ խախտում է: Միջազգային դիտարկումների մեկ այլ կարևոր դիտարկումն էլ «Հանրապետական» (ՀԳԿ) և «Բարգավաճ Հայաստան» (ԲՀԿ) կուսակցությունների գովազդային վահանակների և դասառների գերակշռող մեծ թիվն էր՝ համեմատած այլ կուսակցությունների վահանակների և դասառների թվի հետ⁸: Միևնույն ժամանակ, եղել են նաև գովազդային գործակալությունների կողմից ընդդիմադիր կուսակցությունների գովազդների համար վահանակների սրամադրումը մերժելու դեմքեր⁹: Մասնավորապես, «Ժառանգություն» և «Օրինաց երկիր» (ՕԵԿ) կուսակցությունները միջազգային դիտարկումներին են սրամադրել գովազդային գործակալություններից սացած մերժման նամակների դատարանները¹⁰:

Միջազգային դիտարկումների կողմից արված մեկ այլ բնագրային փոփոխությունը վերաբերում էր լրատվամիջոցների կողմից նախընտրական փոփոխության լրատվամիջոցների հետ կապված հիմնախնդիրներին: Երևանում սեղակայված յոթ հեռուստաընկերությունների, երկու ռադիոընկերությունների և չորս օրաթերթերի՝ ԵԱԳԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ-ի կողմից անցկացված մոնիտորինգի արդյունքները ցույց են սվել, որ, օգտվելով վաղ փոփոխության օրենսդրական կարգավորման բացակայությունից, մի քանի հեռուստաընկերություններ, մասնավորապես «ԱԼՄ»-ն, «Կենտրոն» և «Հրազդան», հեռաձայնել են փոփոխական գովազդի բնույթի նյութեր հոգուս որոշ կուսակցությունների, մասնավորապես, Ժողովրդական կուսակցության, ԲՀԿ և Միավորված աշխատավորական կուսակցության¹¹: Այդ արդյունքներով նաև վեր է հանվել նորությունների թողարկումներում կառավարությանը և իշխող երեք կուսակցություններին (ՀԳԿ, ԲՀԿ և Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն՝ ՀԾԴ) նվիրված փոփոխական սեղեկատվության անհամամասնորեն մեծ

7 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության 2007թ. մայիսի 12-ի խորհրդարանական ընտրությունների ԵԱԳԿ/ԺՀՄԻԳ Ընտրությունների դիտարկական առաքելության զեկույց, Վարժապետ, 10 սեպտեմբերի 2007թ., էջ 12:

8 Նույն հղումը, էջ 12:

9 Նույն սեղում:

10 Նույն սեղում :

11 Նույն հղումը, էջ 16:

ծավալը¹²: Եվ հանրային, և մասնավոր հեռուստատեսություններով ընտրությունների մասնակիցների լուսաբանման մեծ մասն ուներ կողմնակալ բնույթ, ընդ որում այն դրական էր իշխանամետ կուսակցությունների և բացասական՝ ընդդիմադիր կուսակցությունների դեմքում:

2007թ. ընտրությունների ժամանակ ԿԸՀ-ն կուսակցություններից, թեկնածուներից և անհատ ֆալսափոխներից ստացել է բազմաթիվ բողոքներ այնդպիսի ընտրախախտումների վերաբերյալ, որոնք առնչվել են ֆարոգչական դաստիարակների շեղադրման համար ժողովրդի հասկացման, Հանրային հեռուստատեսության կողմից ֆալսափոխական գովազդի հեռարձակման ժամերի, ընտրողների հետ հանդիպումների համար դահլիճ սրամադրելը մերժելու, հեռուստատեսությունների կողմից թեկնածու հանդիսացող ղեկավարական դաստիարակների գործունեության լուսաբանման և այլ հարցերին¹³: Բոլոր բողոքներին դասախոսներ էին արվել ոչ թե ԿԸՀ դաստիարակական որոշումների, այլ ԿԸՀ նախագահ Գ. Ազարյանի անունից հղված նամակների տեսով: Միջազգային դիտորդներն այս կադրակցությամբ եզրակացրել են, որ չնայած ԿԸՀ-ն բողոքները դիտարկել է «*ընդհանուր առմամբ թափանցիկ ընթացակարգով, նրա դաստիարակական դասախոսների որոշ մասը բավարար չափով դաստիարակված չի եղել*»¹⁴: Նրանք նաև նշել են, որ ակնհայտ էր ԿԸՀ-ի և ՏԸՀ-երի կողմից նախաձեռնողականության նկատելի բացակայությունը, որոնք ֆայլեր էին ձեռնարկում միայն դաստիարակական բողոքը ստանալուց հետո՝ չնախաձեռնելով իրենց ենթակա ընտրական հանձնաժողովների գործողությունների և ոչ մի ուսումնասիրություն¹⁵:

Համամասնական ընտրակարգով ընտրություններին մասնակցած կուսակցություններից միայն հինգն են կարողացել, ինչդեպ տեղում է Ադյուսակ 1-ից, հաղթահարել օրենքով սահմանված 5 տոկոսանոց շեղումը, և ԱԺ-ում ժողովրդի էլ, համադասախոսաբար, բաժնավել են նրանց միջև: Համամասնական ընտրակարգով ընտրված 90 ժողովներից ՀՀԿ-ն ստացել է 41 ժողով, ԲՀԿ-ն՝ 18, ՀՀԴ-ն՝ 16, ՕԵԿ-ը՝ 8 և Ժառանգությունը՝ 7: ՀՀԿ-ն գերիշխում էր նաև մեծամասնական ընտրակարգով անցկացված ընտրադաշտային

12 Նույն տեղում:

13 Տե՛ս www.elections.am/images/docs/dimum.am:

14 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության 2007թ. մայիսի 12-ի խորհրդարանական ընտրությունների ԵԱԳԿ/ԺՀՄԻԳ Ընտրությունների դիտորդական առաջելության զեկույց, Վարձավա, 10 սեպտեմբերի 2007թ., էջ 20:

15 Նույն տեղում:

արդյունքներով. ստացել է 41 ղեկավարից 23-ը, և ընդհանուր առմամբ 131 ղեկավարից ստանալով 64-ը, դարձել է ԱԺ առաջատար փոփոխական ուժը:

Աղյուսակ 1. 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների վերջնական արդյունքները

Կուսակցություններ	Ձայների քանակը և տոկոսային հարաբերությունը ¹⁶
1. Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն (ՀԴԿ)	458,258 (33.54%)
2. «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցություն (ԲՀԿ)	204,483 (14.97%)
3. «Հայ հեղափոխական դաշնակցություն» կուսակցություն (ՀՅԴ)	177,907 (13.02%)
4. «Օրինաց երկիր» կուսակցություն (ՕԵԿ)	95,324 (6.98%)
5. «Ժառանգություն» կուսակցություն	81,048 (5.93%)
6. Միացյալ աշխատավորական կուսակցություն (ՄԱԿ)	59,271 (4.34%)
7. «Ազգային միաբանություն» կուսակցություն (ԱՄԿ)	49,864 (3.65%)
8. «Նոր ժամանակներ» կուսակցություն (ՆԺԿ)	47,060 (3.44%)
9. Ժողովրդական կուսակցություն (ԺԿ)	37,044 (2.71%)
10. «Դաշինք» կուսակցություն (ԴԿ)	32,943 (2.41%)
11. Հայաստանի ժողովրդական կուսակցություն (ՀԺԿ)	22,762 (1.67%)
12. «Հանրապետություն» կուսակցություն	22,288 (1.63%)
13. «Իմոթիզմենտ» դաշինք	17,475 (1.28%)
14. Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն (ՀԿԿ)	8,792 (0.64%)
15. Ազգային ժողովրդավարական կուսակցություն (ԱԺԿ)	8,556 (0.63%)
16. «Ժողովրդավարական ուղի» կուսակցություն (ԺՈՒԿ)	8,351 (0.61%)
17. «Ազգային համաձայնություն» կուսակցություն (ԱՀԿ)	4,199 (0.31%)
18. Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցություն (ՀԴԿ)	3,686 (0.27%)
19. «Զրիստոնեա-ժողովրդավարական վերածնունդ» կուսակցություն (ԶՄԿԿ)	3,433 (0.25%)
20. Միացյալ ազգային ազգային կուսակցություն (ՄԻԱԿ)	2,739 (0.2%)
21. Հայաստանի մարտիական կուսակցություն (ՀՄԿ)	2,660 (0.19%)
22. Հայաստանի երիտասարդական կուսակցություն (ՀԵԿ)	2,291 (0.17%)
23. Սոցիալ-դեմոկրատական Հանրապետական կուսակցություն (ՍԴՀԿ)	989 (0.07%)

Ընտրական ողջ գործընթացի արդյունքում տեղ գտած բազմաթիվ խախտումների և կեղծիքների դրամատիկ ընդդիմադիր կուսակցությունները

16 Տե՛ս www.elections.am/images/diagh.jpg:

և լրացվածի շրջանները հարցականի սակ դրեցին ընտրությունների արդյունքները: Ընդդիմադիր կուսակցությունները («Արդարություն» դաշինք¹⁷, ՕԵԿ և ԱՄԲ) ներկայացնող ԿԸՀ երեք անդամները հրաժարվեցին խորհրդարանական ընտրությունների նախնական և վերջնական արդյունքների արձանագրությունների սակ ստորագրելուց: 2007թ. մայիսի 26-ին «Օրինաց երկիր», «Նոր ժամանակներ» և «Համարադեսություն» կուսակցությունները, ինչդեպ նաև «Իմդիչմեն» դաշինքը առանձին-առանձին դիմեցին ՀՀ Սահմանադրական դատարան (ՍԴ)՝ վիճարկելով համաձայնական ընտրակարգով ընտրադայաբարի արդյունքները:

ՍԴ-ն որոշեց միավորել վերը նշված բոլոր դիմումները և համատեղ ֆունել դրամբ: Նիստերը սեղի ունեցան 2007թ. հունիսի 1-ից 10-ը: Սահմանադրական դատարանի հունիսի 10-ի՝ ՍԴՈ-703 որոշմամբ հաստատվեցին ընտրությունների լուստոնական արդյունքները¹⁸: Համաձայնական ընտրակարգով ընտրադայաբարի վերաբերյալ բողոքներից բացի ներկայացվեց ևս երեք բողոք մեծամասնական ընտրակարգով ընտրությունների արդյունքների վերաբերյալ (երկուսը՝ ՕԵԿ թեկնածուներից և մեկը՝ ընդդիմությանը հարող անկախ թեկնածուից): 2007թ. հունիսի 12-ին ՕԵԿ երկու թեկնածուներն էլ հեռ վերցրեցին իրենց բողոքները՝ հայտարարելով, որ իրենք ՍԴ-ին չեն վստահում, իսկ 2007թ. հունիսի 29-ին ՍԴ-ն իր ՍԴՈ-704 որոշումով հաստատեց նաև անկախ թեկնածուի կողմից բողոքարկված ընտրությունների արդյունքները¹⁹:

ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸՂԱ Վերջնական զեկույցում նշվեց, որ 2007թ. ընտրությունները, համեմատած նախորդ ընտրությունների հետ, գրանցեցին բարելավում և անցկացվեցին հիմնականում համաձայն ԵԱՀԿ առջև

17 Արդարություն դաշինքը ձևավորվեց 2003թ. խորհրդարանական ընտրություններից անմիջապես առաջ և միավորեց 9 ընդդիմադիր կուսակցությունների: Այդ կուսակցություններն էին Հայաստանի ժողովրդական կուսակցությունը, «Համարադեսություն» կուսակցությունը, «Ազգային ժողովրդավարական միություն» կուսակցությունը, «Ազգային ժողովրդավարների դաշինք» կուսակցությունը, Ազգային ժողովրդավարական կուսակցությունը, Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցությունը, «Սահմանադրական իրավունք միություն» կուսակցությունը, Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան կուսակցությունը և Հայաստանի սոցիալ դեմոկրատական կուսակցությունը: 2003թ. խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ դաշինքը համաձայնական ընտրակարգով մրցադայաբարի արդյունքներով զբաղեցրեց երկրորդ տեղը, սակայն 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ չկարողացավ համոզես զալ որդես միացյալ ընդդիմություն և նրա նախկին անդամ-կուսակցությունները կամ մասնակցեցին առանձին ցուցակներով, կամ էլ ընդհանրադես չմասնակցեցին ընտրություններին:

18 Տես www.concourt.am/armenian/decisions/common/2007/doc/sdv-703.doc:

19 Տես նախորդ հղումը:

սսանձնած Պարսավորությունների և ժողովրդավարական ընտրությունների այլ միջազգային չափորոշիչների²⁰: Որոշես դրական փոփոխությունների օրինակներ նշվել են ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունները, որոնք նմաստեցին ԿԸՀ թափանցիկության բարձրացմանը (որոշես օրինակ նշվել էին ԿԸՀ կողմից կանոնավոր կերպով անցկացվող մամուլի ասուլիսների ժամանակացույցի սրամադրումը), ԿԸՀ վեր-կայքում առանցքային տեղեկատվության տեղադրումը և էլեկտրոնային տեսքով ՀՀ ընտրողների միասնական ցուցակի (ռեգիստրի) ստեղծումը:

Այնուհանդերձ, Վերջնական զեկույցում նշվել է նաև, որ մի քանի խնդիրներ դեռևս լիարժեք լուծում չեն գտել: Նման խնդիրներից են նախընտրական քարտի կարգավորումը, ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքը (հասկալիքս՝ փնտրության արդյունքների ամփոփման և աղյուսակավորման ժամանակ), փնտրող գնելու համար սահմանված Պարսժամիջոցների չկիրառումը և այլն: Ի լրումն դրա տեղական մի քանի ՀԿ-ներ, ինչպիսիք են «Ընտրությունը փոքն է» և «Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ» կազմակերպությունները, հայտնաբերեցին նաև փնտրության օրը տեղ գտած մի քանի ընտրախախտումներ, ինչպիսիք էին, օրինակ, քարտաբանական խոչընդոտելը, ընտրացուցակներում տեղ գտած անձատրությունները, բաց փնտրությունը, դիտողների և լիազոր անձանց իրավունքների ռոնահարումը և այլն²¹:

2008թ. նախագահական ընտրությունները

Նախագահական ընտրություններն անցկացվեցին 2008թ. փետրվարի 19-ին: ԸնտրաՊայքարին մասնակցելու համար ԿԸՀ-ի կողմից գրանցվեց

20 Տես Հայաստանի Հանրապետության 2007թ. մայիսի 12-ի խորհրդարանական ընտրությունների ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Ընտրությունների դիտողական առաքելության զեկույց, Վարալվա, 10 սեպտեմբերի 2007թ., էջ 1:

21 Նշված և այլ աղորհությունները ներկայացված են տեղական ՀԿ-ների վերջնական զեկույցներում: Տես, օրինակ, www.iyc.am/docs/Report-arm.doc «Ընտրությունը փոքն է» ՀԿ-ի 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների դիտողական առաքելության արդյունքների վերաբերյալ վերջնական զեկույցը: Այս ընտրությունների վերաբերյալ «Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ» ՀԿ-ի նմանաթիվ վերջնական զեկույցներ (անգլերենով) առկա են ՀԿ-ի վեր-կայքում (2007թ. ընտրությունների համար տես www.hcav.am/Downloads/HCA-Vanadzor-Report-on-Elections-2007.pdf): Հայկական հեռաձայնող լրատվամիջոցներով 2007թ. ընտրությունների լրատվաման մոնիտորինգի արդյունքներն առկա են «Երևանի մամուլի ակումբ» ՀԿ-ի վեր-կայքում (2007թ. ընտրությունների համար տես www.ypc.am/Old/Downlowds/Reports/report-2007-arm.pdf):

ինը թեկնածու: Նրանցից յոթն առաջադրվել էին կուսակցությունների կողմից, իսկ երկուսը՝ ինքնաառաջադրման կարգով: Կուսակցությունների կողմից առաջադրված թեկնածուներն էին ՕԵԿ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանը, ԱՄԿ նախագահ Արսաես Գեղամյանը, ԺԿ նախագահ Տիգրան Կարադեյանը, ԱԶԿ նախագահ Արամ Հարությունյանը, ՀՀԴ Բյուրոյի անդամ, ԱԺ նախագահի տեղակալ Վահան Հովհաննիսյանը, ԱԺՄ նախագահ Վազգեն Մանուկյանը և ՀՀԿ նախագահ և այն ժամանակ ՀՀ գործող վարչապետ Սերժ Սարգսյանը: Ինքնաառաջադրված թեկնածուներն էին ԼԴՀ նախկին արտգործնախարար Արման Մելիքյանը և ՀՀ առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը:

Այս ընտրությունների փարոզաբանված առանձնացավ, մի կողմից, իշխանական և մերձիշխանական ուժերի, և մյուս կողմից, ընդդիմադիր ուժերի միջև սուր մրցակցությամբ: Լրացված իջողներն արձանագրեցին ընդդիմության կողմնակիցների նկատմամբ տեղ գտած ահաբեկման և բռնությունների, «ճիշտ» փեթակություն ամփոփվելու նպատակով բնակիչներից անձնագրերի հավաքագրման, Սերժ Սարգսյանի օգտին փեթակելու դիմաց բնակիչների կոմունալ ծախսերը վճարելու խոստումների, ընտրողներին ընտրակառաջ քաշանելու, ֆաղափացիների՝ ընդդիմադիր թեկնածուների հետ կազմակերպվող հանդիպումներին մասնակցելուն խոչընդոտելու, ընդդիմադիր թեկնածուների տեղական նախընտրական շաբաների վրա հարձակվելու բազմաթիվ դեմքեր²²:

2008թ. նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ ԵԱԴԿ/ԺՀՄԻԳ ԸՂԱ Վերջնական զեկույցի 9-րդ գլխի երրորդ (C) բաժինը նվիրված էր փարոզաբանված ժամանակ ղեկական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների դեմին²³: Այդ բաժնում միջազգային դիտողները մասնամեծել են բազմաթիվ դեմքեր, երբ ղեկական դառնոյաները փարոզություն էին իրականացնում Սերժ Սարգսյանի օգտին՝ չգտնվելով արձակուրդի մեջ (օրինակ, Գյումրու, Արմավիրի փաղափառները կամ Օձունի գյուղապետը) կամ էլ ուղեկցում էին վերջինիս նախընտրական փարոզության շրջանակներում կատարված այցերի ժամանակ (օրինակ, Սյունիքի և Լոռու մարզերի

22 Տե՛ս ԹԻՀԿ վեբ-կայքը՝ www.transparency.am/monitor--archive--2008.php?month=2+2008:

23 Հայաստանի Հանրապետության 2008թ. փետրվարի 19-ի նախագահական ընտրությունների ԵԱԴԿ/ԺՀՄԻԳ Ընտրությունների դիտողական առաջնության Վերջնական զեկույց, Վարձավա, 30 մայիսի 2008թ., էջ 11-12 (www.osce.org/documents/odihr/2008/05/31397-hy.pdf):

մարզմենները, Երևանի և Վանաձորի ֆաղափառները), ինչպես նաև այն, որ հանրային ոլորտի աշխատողները (մասնավորապես, դորոցների ուսուցիչները) և սեղական իմֆնակառավարման մարմինների աշխատակիցները մասնակցում էին Սեթ Սարգսյանի նախընտրական միջոցառումներին:

Միջազգային դիսորդները հասուկ ուժադրություն էին դարձել նաև այն հակասությանը, որը կառված էր Սեթ Սարգսյանի կողմից իր նախընտրական ֆարոզությունը ԶԶ վարչադեփի և իշխող կոալիցիայի առաջատար ուժ հանդիսացող և ԱԺ-ում ամենամեծ խմբակցություն ունեցող Զանրադեփական կուսակցության նախագահի դարձականությունների կատարման հեճ համատեղելուն: Բացի այդ, նրանք նեցին այն փաստը, որ դարձն Սարգսյանը «նախընտրական ֆարոզություն իրականացնելիս օգտվում էր իր հակառակորդների նկատմամբ փաստացի առավելությունից՝ շնորհիվ լրատվամիջոցների կողմից իր դաշնական գործունեության դրական լուսաբանման»²⁴:

Որդես իրենց զեկույցի եզրակացություն ԸԴԱ դիսորդները նեցել են, որ «Այն բարենդատս դայմանները, որոնցում զսնվում էր վարչադեփ Սարգսյանը, համատեղելի չեն դեփության կողմից իր վրա վեցված իրավական այն դարձականության հեճ, համաձայն որի վեցինս նախընտրական ֆարոզության ժամանակ դեփ է ադահուկի հավատար դայմաններ, ինչպես նաև դեփական դաշնայանների դարձականությունը՝ ձեռնդահ մնալու օգտագործելու իրենց դաշնանեական դիրքը՝ ազդելու ֆաղափաղների ազատ կամփի վրա: Դա նաև հանգեցրեց դեփության և կուսակցության շահերի տարանջատման էական լրոզմանը: Այս գործոնները հակատում են Զայատսանի կողմից ստանձնած այն դարձականություններին, որոնք բխում են ԵԱԶԿ 1990թ. կոդենհագենյան փաստաթղթի 5.4, 7.6 և 7.7 կեցերից»²⁵:

2008թ. սեղական ԶԿ-ները և ընդդիմադիր մամուլը բազմիցս ահագանգել են բարձր դաշնաններ զբաղեցնող թեկնածուների կողմից վարչական, լրատվական, ֆինանսական և մարկային միջոցների չարատահման դեդերի մասին և վեք են հանել նախընտրական ֆարոզության հեճ կառված բազմաթիվ հիմնահարցեր, որոնք նույն էին, ինչ 2007թ. ընտրությունների ժամանակ, այն է՝ լրատվամիջոցների կողմնակալությունը, վաղ ֆարոզությունը, ֆարոզության անցկացմանը խոչընդոտներ հարուցելը,

24 Տե՛ս նախորդ հղումը, էջ 12:

25 Տե՛ս նույն սեղում:

ընտրակառուցման բաժանումը և այլն²⁶: Այստեղ անհրաժեշտ է նաև նշել, որ այս անգամ հայտնաբերված խախտումները կրում էին ավելի համասարած բնույթ, քան խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ ընդ զսած խախտումները:

2008թ. փետրվարի 24-ին ԿԸՀ-ն հրադարակեց ընտրությունների վերջնական արդյունքները. Սերժ Սարգսյան՝ 862369, Լևոն Տեր-Պետրոսյան՝ 351222, Արթուր Բաղդասարյան՝ 272427, Վահան Դովհաննիսյան՝ 100966, Վազգեն Մանուկյան՝ 21075, Տիգրան Կարապետյան՝ 9792, Արսաբես Գեղամյան՝ 7524, Արման Մելիքյան՝ 4399 և Արամ Դարությունյան՝ 2892 ձայն: Ըստ ԿԸՀ տվյալների հայտարարության, Սերժ Սարգսյանն ընտրություններում հաղթել է 52,8 % ձայներով, Լևոն Տեր-Պետրոսյանը ստացել է ձայների 21,5%-ը, իսկ Արթուր Բաղդասարյանը՝ 16,7%-ը²⁷:

Ընտրություններից մի քանի օր հետո՝ փետրվարի 25-ին, Արթուր Բաղդասարյանը հայտարարեց, որ ընտրությունների օրինականությունը կասկածի տակ է առնվում բազմաթիվ խախտումների դատաճառով²⁸: Չորրորդ ժողովրդական Վահան Դովհաննիսյանը հրաժարական սվեց խորհրդարանի փոխխոսնակի դատաճառից՝ վկայակոչելով ընտրակառուցման (չնայած նրա կուսակցությունը չվիճարկեց ընտրությունների արդյունքները)²⁹: Դիմադրող ժողովրդական Վազգեն Մանուկյանը նույնպես դիմում էր, որ ընտրությունների ընթացքում խախտումներ են ընդհանրացվել, իսկ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը, դիմելով, որ ընտրությունների ընթացքում ընդհանրացվել են ընտրությունների «զանգվածային կեղծիքներ և խախտումներ», դիմեց ՍԴ՝ դատախազությունը անվավեր ճանաչել ընտրությունների արդյունքները: Նույն բովանդակությամբ հայց էր ներկայացրել նաև վեցերորդ ժողովրդական Տիգրան Կարապետյանը: 2008թ. մարտի 8-ին ՍԴ-ն երկու հայցն էլ մերժեց³⁰:

Քվեարկության օրը, փետրվարի 19-ին, լրացված ժողովրդական կողմից ներկայացված նյութերի համաձայն, ընդ զսած բազմաթիվ

26 Տե՛ս www.hcav.am/Downloads/postelectinons-arm.pdf, www.asperez.am/news/archive/archive-4-feb-2008.htm և www.iyc.am/docs/Pres%20final%20report%202008-arm.doc :

27 Տե՛ս www.elections.am/Presidential.aspx :

28 Տե՛ս, օրինակ՝ *Հայկական ժամանակ* օրաթերթի 2008թ. փետրվարի 27-ի համարը (<http://www.hzh.am/Arkhiv/2008/february/2702/2702.html>) :

29 Տե՛ս, օրինակ՝ www.hzh.am/Arkhiv/2008/february/2302/2302.html :

30 Տե՛ս ՍԴ 2008թ. մարտի 8-ի ՍԴԴ-736 որոշումը www.concourt.am/armenian/decisions/common/2008/doc/sdv-736 վեբ-կայքում:

միջադեպեր և խախտումներ, ինչդիպիք էին, օրինակ, ընտրացուցակներում առկա անձեռությունները, փետասուփերի լցումումները, «կարուսելային» փետարկությունը, ընտրական տեղամասերից տեղական դիտորդներին և ընդդիմադիր թեկնածուների վստահված անձանց դուրս վճռելը և նույնիսկ ծեծելը³¹: Ընտրությունները դիտարկող տեղական ԿԿ-ները, մասնավորապես «Ընտրությունը փոքր է», Գյումրու ժողովախոսների «Ատլարեզ» ակումբը և Զելսինկյան ֆաղափացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակը, նույնպես արձանագրեցին բազմաթիվ խախտումներ, ինչդիպիք էին, օրինակ, բաց փետարկությունը, հաշվանդանների փոխարեն փետարկելը, տեղամասային կենտրոններում օրենքով չլիազորված անձանց ներկայությունը, վստահված անձանց և դիտորդների իրավունքների սահմանափակումը, ձայների գնումը, վստահված անձանց վստումը տեղամասային կենտրոններից և այլն³²:

Այս անգամ միջազգային դիտորդներն ավելի ֆինադասաբար գնահատեցին ընտրությունների անցկացումը, քան 2007-ին, նշելով. «Թեև 2008թ. նախագահական ընտրությունները նախընտրական ժամանակաշրջանում և փետարկության ժամերին հիմնականում համատասախանում էին ԵԱԿԿ առջև ստանձնած դարավորություններին և միջազգային չափանիշներին, որոշ դարավորությունների առումով լուրջ խնդիրներ ծագեցին, հասկադես փետարկության օրվանից հետո: Դա ժողովրդավարական ընտրությունների համար էական նշանակություն ունեցող չափանիշների նկատմամբ անբավարար հարգամի դրսևորում էր և արժեզրկեց ընտրական ընդհանուր գործընթացը: Մասնավորապես, ձայների հաշվարկը վեր հանեց թերություններ՝ կադված հաշվետվողականության և թափանցիկության հետ, իսկ բողոքարկման ընթացակարգերը լիովին արդյունավետ չէին»³³:

31 Տե՛ս ԹԻԿԿ-ի վեբ-կայքում 2008թ. ընտրություններին վերաբերող նյութերը (www.transparency.am/monitor-archive-2008.php?month=2+2008):

32 Տե՛ս Ընտրությունը փոքր է (www.iyc.am/news-arm.htm), Զելսինկյան ֆաղափացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ (www.hcav.am/Downloads/Report-Presidential-elections-arm.pdf), Գյումրու ժողովախոսների «Ատլարեզ» ակումբ (www.asparez.am/news/archive/archive-4-feb-2008.htm) և Երևանի մամուլի ակումբ (www.ypc.am/downloads/Elections-report-2008-arm.pdf) տեղական հասարակական կազմակերպությունների 2008թ. նախագահական ընտրությունների՝ իրենց դիտարկումների արդյունքների վերաբերյալ զեկույցները:

33 Գայատանի Գանրադեսության 2008թ. փետրվարի 19-ի նախագահական ընտրությունների ԵԱԿԿ/ԺԳՄԻԳ Ընտրությունների դիտողական առաքելության Վերջնական զեկույց, Վարսավա, 30 մայիսի 2008թ., էջ 1:

Ընտրություններին հաջորդած ինն օրերի ընթացքում Լևոն Տեր-Պետրոսյանի աջակիցները Երևանի Ազատության հրադարակում կազմակերպեցին խաղաղ ցույցեր ընդդեմ կեղծված ընտրությունների: 2008թ. մարտի 1-ի վաղ առավոտյան ոստիկանական և բանակային ուժերը դաժանաբար ցրեցին ցուցարարներին: Նույն օրն ավելի ուշ Մառնոցի դղիղտայում (թեև ցուցարարների հիմնական զանգվածը հավաքված էր Սյասնիկյանի արձանի ու Ֆրանսիայի դեսոտանասան շրջակայքում) ոստիկանական ուժերի և ցուցարարների միջև տեղի ունեցած բախումների արդյունքում զոհվեց տասը մարդ: 2008թ. մարտի 1-ին Նախագահ Քոչարյանի հրամանագրով, որը նույն օրը հաստատվեց ԱԺ կողմից, Երևանում ֆան օրով արակարգ դրություն հայտարարվեց, ինչով, ի թիվս այլոց, արգելվեց ժողովներ, հանրահավաքներ, ցույցեր, երթեր և զանգվածային այլ միջոցառումներ անցկացնելու վրա³⁴:

2008թ. մարտի 17-ի ԱԺ-ն իր արտահերթ միսսում ընդունեց «Ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքը, որով ժողովների ու հանրահավաքների անցկացման արգելիչը դադարեցվում էր նաև արակարգ դրության վերացումից հետո³⁵: Ձերբակալվեցին ընդդիմության շուրջ 150 ղեկավարներ և ակտիվիստներ: Նրանց դեմ, որոնց թվում էին նաև ԱԺ 4 դատազանավորներ, հարուցվեցին փրեական գործեր և նրանց մեծ մասը դատադատվեց տարբեր ժամկետների (1-ից 6 տարի)³⁶ ազատազրկման: Անցել է ավելի քան մեկ տարի, սակայն շատ փառանքալիկների դատավարությունները դեռ շարունակվում են, և Հայաստանում շարունակվում է ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների հետ կապված անմախադեղ ճգնաժամը:

Հայաստանում հետընտրական դաժան զարգացումներին միջազգային հանրությունն արձագանքեց բազմաթիվ հայտարարությունների և բանաձևերի միջոցով, որոնք ուղղակիորեն արտահայտում էին խորը մտահոգություն

34 Նախագահի 2008թ. մարտի 1-ի ՆՉ-35-Ն հրամանագրով հայտարարվեց արակարգ դրություն: Չնայած հրամանագիրը հրադարակվեց լրավամիջոցներում (սե՛ս, օրինակ՝ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթի 2008թ. մարտի 4-ի համարը)՝ այն այդպես էլ չհրադարակվեց ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագրում:

35 Տե՛ս ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագիր N17 (607) 19 մարտի 2008թ.:

36 Ընդդիմության ակտիվիստների դատաքննությունների արխիվների համար տե՛ս, օրինակ՝ www.a1plus.am և www.armenialiberty.org :

երկրում մարդու իրավունքերի հետ կապված իրավիճակի կադակցությամբ: Մասնավորապես, հայաստանյայցիներ արվեցին ԱՄՆ Պետքարտուղարության խոսնակ որն Շոն Մեքորնաֆի³⁷, ԵԱԴԿ նախագահ և այն ժամանակ Ֆինլանդիայի արտաին գործերի նախարար Իլֆա Քաներվայի անունից՝ արված որն Չեյֆի Թավլիթեի³⁸ կողմից, ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար որն Բան Քի-մունի³⁹, Եվրոպական Միության նախագահության անունից, նախագահող երկիր Սլովենիայի կառավարության⁴⁰ և այլոց կողմից:

Այս դեմքերը և դրանց հետևանքները ԵԽԽՎ 2008թ. գարնանային, 2008թ. աշնանային և 2009թ. ձմեռային նստաշրջանների օրակարգում էին: Եվրոպացի խորհրդարանականները բարձրացրին Չայասանին Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովում (ԵԽԽՎ) փվեարկության իրավունքից զրկելու հարցը: Նրանց մտահոգություններն արտացոլված էին Վեհաժողովի կողմից ընդունված՝ 2008թ. ապրիլի 17-ի թիվ 1609⁴¹, 2008թ. հունիսի 25-ի թիվ 1620⁴² և 2009թ. հունվարի 27-ի թիվ 1643⁴³ բանաձևերում:

Մասնավորապես, թիվ 1609 բանաձևը դասանջում է «մարտի 1-ի իրադարձությունների և դրանց հանգեցնող հանգամանքների անկախ, քաղաքացիական և արժանահավաս հետախնդրություն» և այն անձանց անհատապես ազատ արձակում, «ովքեր ազատագրված են կամ ակնհայտորեն արհեստական կամ քաղաքական դրդադատարարներով կամ էլ անձանք որևէ բռնարար կամ դրա հետ կապված որևէ լուրջ խախտում չեն կատարել» (տես 12.1 Կետը), ինչպես նաև չեղյալ համարել «Ազգային ժողովի կողմից «ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» օրենքում վերջերս կատարված փոփոխությունները՝ համադասասխանեցնելով դրանք Վենեսիկի հանձնաժողովի առաջարկություններին» (տես 12.3 Կետը): Մինչ այժմ հայաստանյան իշխանությունների կողմից այս բանաձևերի կատարման ուղղությամբ շատ բան չի արվել, և ԵԽԽՎ-ն նորից անդրադարձալու է երկրի իրավիճակին:

Չանրադատությունում առկա հետքնրական ձգնաժամը գցց

37 <http://www.azatutyun.am/content/article/1593574.html> :

38 <http://www.azatutyun.am/content/article/1593626.html> :

39 www.un.org/apps/news/printnews.asp?nid=25823 :

40 <http://www.azatutyun.am/content/article/1593653.html> :

41 assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta08/ERES1609.htm :

42 assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta08/ERES1620.htm :

43 assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta09/ERES1643.htm :

Որևա վարկանիշը մարդու իրավունքների և ֆաղափական ազատությունների առումով: ԱՄՆ Պետքարտուղարության Մարդու իրավունքների 2008թ. զեկույցի` Հայաստանին վերաբերող բաժնում նշված է. «Տարվա ընթացքում իշխանությունների վարկանիշը մարդու իրավունքների դաժնադրության առումով զգալիորեն վասացավ նրանց ներկայացուցիչների և նրանց հետ կապված անձանց կողմից մարդու իրավունքների բազմաթիվ խախտումների դաժնառով, մասնավորապես, կապված նախազահական ընտրությունների և դրանց հաջորդող ցույցերի ճնշման հետ»⁴⁴:

Թեմային առնչվող ժողովրդավարության մեկ այլ աղբյուր էլ «Հյուսան Ռայթս Ուոթչ» միջազգային իրավադաժնադրական կազմակերպության 2009թ. համաժխարհային զեկույցի Հայաստանին վերաբերող զեկույցն է, համաժայն որի, «Հայաստանը հայտնվեց անկախացումից ի վեր առավել լուրջ ֆաղափական և ֆաղափացիական իրավունքների ճգնաժամի մեջ, երբ մարտի 1-ին անվսանգության ուժերն օգսագործեցին ոչ հավասարաչափ ուժ 2008թ. փետրվարի նախազահական ընտրությունների արդյունքներից բողոքող ընդդիմադիր ցուցարարների դեմ»⁴⁵: Միջազգային մեկ այլ իրավադաժնադրական կազմակերպություն` «Ֆրիդոմ Հաուս»-ը նույնպես անդարձաժալ Հայաստանի իրավիժակին իր «Ազատությունն աժխարհում. նահանջ և դիմադրում» անփոփիչ հողվածում⁴⁶: Ինչդես նշված է հողվածի 14-րդ էջում, «Հայաստանի ֆաղափական իրավունքների համաթիվն աժժանագրել է նահանջ` 5-ից դառնալով 6, 2008թ. նախազահական ընտրությունների ժամանակ իշխանության համար դայքարում ընդդիմության կողմից հաջողությամբ մրցակցելու անկարողության, ինչդես նահ փետրվարյանը հաջորդող ընդդիմադիր ցուցարարներին բռնի ցրելու և նրանցից ավելի ֆան 100 ձերքակալված անձանց անազատության մեջ դահելու դաժնառով»⁴⁷: 2009թ. մարտի 11-ին Հազարամյակի մարսահրավերների կորողրացիան (ՀՄԿ) անփոփոք թողեց Հայաստանի հետ կնֆած դայմանագրի ժրջանակներում ճանադարհաժինության ֆինանսավորումը սառեցնելու մասին որոժումը, ֆանի որ «այն [կառավարությունը] սարհներով չի

44 www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119066.htm :

45 Տե՛ս Հյուսան Ռայթս Ուոթչի «2009թ. համաժխարհային զեկույց. 2008թ. իրադարձությունները Հայաստանում», էջ 1 (www.hrw.org/en/node/79227) :

46 Երկրների մանրամասն զեկույցները կներկայացվեն հանրությանը 2009թ. զարման վերջում:

47 www.freedomhouse.org/uploads/fiw09/FIW09-OverviewEssay-Final.pdf :

կարողացել փարատել այն մտահոգությունները, որոնք բարձրացվել էին ոչ միայն ՀՄԿ-ի և ԱՄՆ դեսպական այլ գործակալությունների կողմից, այլ նաև ընդհանրապես միջազգային հանրության կողմից: Այժմ արդեն Հայաստանի իշխանությունների տարականոթությունն է վերականգնելու Վարչության հավասք ժողովրդավարությանը և արդյունավետ կառավարմանը հավասարիմ լինելու՝ իրենց տարավորվածությանը»⁴⁸: Սառեցման վերաբերյալ սկզբնական որոշումը կայացվել էր 2008թ. հունիսին և տասնառաքանվել էր մարդու իրավունքներին և ֆաղափացիական ազատություններին առնչվող հիմնահարցերի չլուծված լինելով, իսկ վերջին որոշումը տայնանավորված էր այդ հիմնահարցերի լուծման ուղղությամբ անբավարար առաջընթացով:

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Հայեցակարգային առումով ֆարոգարժավի ֆինանսավորման և վարչական ռեսուրսների օգտագործման իրավական կարգավորումը կարող է բաժանվել չորս փոխկադրակցված բաղադրիչների՝ **Նախընտրական ֆարոգչության**, ֆարոգչության ընթացքում **վարչական ռեսուրսների չարաճահման կանխարգելման**, **Նախընտրական ֆարոգչության ֆինանսավորման** և **ֆարոգչության ընթացքի, եկամուսների և ծախսերի վերահսկողության և հաճեցվության կարգավորման**: Այս բաղադրիչների վերաբերյալ հիմնական սկզբունքներն ու դրույթները ներկայացված են ՀՀ Ընտրական օրենսգրքի (ԸՕ) առաջին մասում (Գլուխ 1-ից 12, որոնք ներառում են 1-ից 63.2 հոդվածները): Ընտրությունների (Նախագահական, խորհրդարանական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների) միայն կոնկրետ տեսակին առանձնահատուկ դրույթները ներկայացված են օրենսգրքի երկրորդ մասում (13-ից 30.6 գլուխները, որոնք ներառում են 64-ից 138.18 հոդվածները): Բացի այդ, այլ օրենքներում և օրենսգրքերում նույնպես կան դրույթներ, որոնք կարգավորում են ընտրական գործընթացի որոշակի ասպեկտներ: Այդ իրավական ակտերից են «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» օրենքը, «Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային խորհրդի կանոնադրության մասին» օրենքը, «Կուսակցությունների մասին» օրենքը, Քրեական օրենսգրքի, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի և այլն⁴⁹:

Նախընտրական ֆարոգչություն

Ընտրական օրենսգրքի 4-րդ գլուխը (տե՛ս 18-ից 23 հոդվածները) սահմանում է Նախընտրական ֆարոգչության ժամանակաշրջանում ֆարոգչության և վարչական ռեսուրսների օգտագործման հիմնական սկզբունքները: Հոդված 18-ում ուղղակիորեն սահմանված է ֆարոգչության ամենակարևոր սկզբունքը՝ անհատ ֆադաբաղիների և կուսակցությունների

⁴⁹ Նշված օրենսդրական ակտերն ընդունումից ի վեր ենթարկվել են բազմաթիվ փոփոխությունների և նրանց վերջնական տեսքը կարելի է գտնել, օրինակ, IRTEK իրավական ակտերի էլեկտրոնային բազայում:

կողմից ֆարոզչություն իրականացնելու ազատությունը: Այդ ազատությունը երաշխավորված է Պետության կողմից, որն ապահովում է մասնակից բոլոր թեկնածուների և կուսակցությունների կողմից ֆարոզչության իրականացումը հավասար հիմունքներով՝ միջոցառումների անցկացման սարածքների անվճար սրամադրմամբ: Բացի այդ, Պետությունը Պետական սեփականություն հանդիսացող հեռուստառադիոընկերություններից և թերթերից ղախանջում է սրամադրել հավասար Տնտեսությանը եթերաժամանակ կամ հավասար ծավալով մակերես բոլոր թեկնածուներին և կուսակցություններին: Հոդված 18-ի այլ կարևոր դրույթներից են մախընճրական ֆարոզչության ժամկետների և ձևերի սահմանումը, թեկնածուների և կուսակցությունների կողմից ընճրողներին որևէ ձևի և Տեսակի բարիքներ (դրամ, սննդամթերք, արժեթղթեր, ադրամներ, ծառայություններ) Տալու կամ խոստանալու արգելումը, ընճրական հանձնաժողովների կողմից ֆարոզչության ընթացքի կարգավորման ընթացակարգերի սահմանումը և կալամիի Տակ զճնվող թեկնածուների ֆարոզչության կարգավորումը:

Հոդված 18-ը կարգավորում է ֆարոզչության ժամկետները. մախընճրական ֆարոզարճավը սկսվում է ընճրադայարին մասնակցելու համար թեկնածուների և կուսակցությունների զրանցման համար մախասճսված վերջին օրվան հաջորդող օրը և վերջանում փլեարկության օրից մեկ օր առաջ: Զվեարկության և նրան մախորդող օրը ֆարոզչությունն արգելվում է:

18 հոդվածի մեկ այլ կարևոր դրույթ է մախընճրական ֆարոզչության սահմանումը: Նճված հոդվածի 6-րդ կեճը սահմանում է ֆարոզչության Տեսակները, ինչդիսիք են ֆարոզչությունը զանգվածային լրասվամիջոցներում, ժողովները, հանրային փնարկումները, հավաքները, ցույցերը, երթերը, Տդագիր և Տեսաձայնանյութերի Տարածումը: Այս դրույթը կարող է օգճակար լինել ֆարոզարճավի ծախսերը դասակարգելիս: Նույն հոդվածի 7-րդ կեճը թեկնածուներին և կուսակցություններին հսակորեն արգելում է կամ անձամբ, կամ իրենց անունից ընճրողներին Տալ կամ խոստանալ փող, սննդամթերք, ադրամներ, ծառայություններ կամ այլ բարիքներ:

Պետությունը ընճրադայարի մասնակիցներին երաշխավորում է լրասվական ճեսուրսներից օգճվելու հավասար դայամաններ (ճենս Հոդված 20-ը): Հավասար դայամաններ ադահովելու դահահնջը վերաբերում է ոչ միայն հանրային սեփականություն հանդիսացող, այլ նաև ցանկացած այլ

Տիրոջ սեփականություն հանդիսացող լրացվածիջոցներին՝ բացառությամբ կուսակցությունների կողմից հիմնադրված թերթերի (սեն Զոդված 20-ի 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ և 10-րդ կետերը): Զոդված 20-ի 4-րդ կետը փարոզչության ֆինանսավորման վերաբերյալ մեկ այլ կարևոր դրույթ է բովանդակում. համադրեսական ընտրությունների ժամանակ Զանրային հեռուստատեսությունը և Զանրային ռադիոն ընտրությունների նշանակումից ոչ ու, քան սասն օր հետո դարսավոր են հրադարակայնորեն հայսարարել հեռարձակման մեկ րոդեի համար իրենց սակագները: Զաջորդ կեսն այս դահանջը սարածում է նաև այլ հեռուստառադիոընկերությունների վրա: Նույն հոդվածի 6-րդ կետը ներառում է մեկ այլ կարևոր դրույթ ևս. այն սահմանում է փարոզչության ձևերը զանգվածային լրացվածիջոցներում՝ հանրային ֆննարկումներ, կլոր սեղաններ, մամուլի ասուլիսներ, հարցազրույցներ, փաղափական գովազդ և «օրենքով չարգելված այլ ձևեր»:

Ընտրական օրենսգրքից բացի, լրացվածիջոցներում փարոզչության կարգավորումը ադահովվում է «Չեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» օրենքի 11 հոդվածով: Այն կրկնում է Ընտրական օրենսգրքի 20 հոդվածի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերով սահմանված դահանջները ընտրադայարի մասնակիցների համար հեռուստատեսությունների և ռադիոընկերությունների կողմից հավասար դայնանների երաժիսավորման և եթերաժամանակի մեկ րոդեի սակագինը հրադարակայնորեն հայսարարելու վերաբերյալ, ինչդես նաև ԸՕ 18 հոդվածի արգելն ընտրության և դրան նախորդող օրը փարոզչություն իրականացնելու վերաբերյալ: Բացի սակագինը հայսարարելուց, Զոդված 11-ը հեռուստառադիոընկերություններից դահանջում է հրադարակայնորեն հայսարարել նաև եթերաժամանակի սրամադրման այլ դայնանների վերաբերյալ: Զոդված 11-ը դարսավորեցնում է նաև փարոզչության անկողմնակալ և չեզոք լուսաքանման միջոցով բոլոր թեկնածուների համար արդար և հավասար դայնանների դահողանման ադահովումը հեռուստառադիոընկերությունների լրացվական ծրագրերում: Զոդվածը նաև նախատեսում է, որ փարոզչությանը վերաբերող բոլոր անվճար և վճարովի (նախընտրական հիմնադրամների կողմից) ծրագրերը, գովազդը և հեռուստատեսությամբ ու ռադիոյով հեռարձակվող այլ հաղորդումները դես է ուղեկցվեն «նախընտրական փարոզչություն» վերտառությամբ՝ հեռուստատեսությունում, իսկ ռադիոյի դեմում՝ հաղորդման ընթացում դրա նդատակի վերաբերյալ նվազագույնը երեք անգամ հիժեցնամբ:

ԸՕ 21 հոդվածը կարգավորում է ֆարոզչական դասառնների, գովազդային վահանակների և այլ տղազիր նյութերի օգսազործումը: Յողվածի 1-ին և 2-րդ կեերը վերաբերում են բոլոր թեկնածուների և կուսակցությունների համար ֆարոզչական տղազիր նյութերը ազաո հասարակելու և սարածելու հավասար իրավունքներ և տղազիր նյութերը փակցնելու համար համայնքում հասուկ սարածներ հասկացնելու աղահովմանը, իսկ 6-րդ և 7-րդ կեերը, համաղասասխանաբար, նախասեսում են, որ տղազիր նյութերը ողես է սեղեկասվություն ողարունակեն հասարակման համար ողասասխանասու կազմակերոությունների և անհասների, ինչողես նաև տղազրող կազմակերոողյան և տղաֆանակի վերաբերյալ, և սահմանում են անանում տղազիր նյութերի սարածման արզելք: Բացի այդ, 22 հոդվածի 3-րդ կեերը ողահանջում է, որ թեկնածուների և կուսակցությունների վարկանիծների վերաբերյալ սոցիոլոզիական հարցումներ իրականացրած կազմակերոությունը, այլ սվյալների հես միասին, սեղեկասվություն սրամողրի այն ֆողաֆական կուսակցողյան (կուսակցողյունների ողաչնքի) կան թեկնածուի վերաբերյալ, որը ողասվիրել է հարցումը, ինչողես նաև ողրա արոյունքները հրաղարակելու ֆինանսավորման աղբյուրը:

Քարոզողյան վերաբերյալ մի ֆանի ողրոյթներ, որոնք կիրառելի են ընսրությունների կոնկրես սեսակների համար, ներառված են Ընսրական օրենսզրքի երկրող մասում: Մասնավորաղես, ԸՕ 81 հոդվածում նշվում է, որ Նախագահի յուրաֆանչյուր թեկնածու իրավունք ունի օգսազործելու Յանրային հեռուսաղընկերողյան՝ ոչ ավելի, ֆան 60 րողես և Յանրային ռողիողի՝ ոչ ավելի ֆան 120 րողես անվճար եթերածամ: Բացի այդ, ֆարոզողյան նողասակներով թեկնածուն Յանրային հեռուսասեսողյան և Յանրային ռողիողի եթերածամից կարող է վճարովի հիմունքներով օգսվել, համաղասասխանաբար, ոչ ավելի, ֆան 120 և 180 րողես: Նույն հոդվածի 4.1 կեերը սահմանում է Յանրային հեռուսասեսողյան և Յանրային ռողիողի անվճար և վճարովի եթերածամերի համաղասասխան չափերը՝ նախագահական ընսրությունների երկրող փուլի ողեղում: Երկու թեկնածուներից յուրաֆանչյուրն այս ողեղում իրավունք ունի օգսվելու Յանրային հեռուսասեսողյուն և Յանրային ռողիողի, համաղասասխանաբար, ոչ ավելի, ֆան 15 և 25 րողես անվճար, ինչողես նաև 25 և 35 րողես վճարովի եթերածամից:

Ընսրական օրենսզրքի 113 հոդվածը նախասեսում է, որ

համամասնական ընտրակարգով խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններն ու դաժիմներն իրավունք ունեն օգտվելու Հանրային հեռուստատեսության և Հանրային ռադիոյի անվճար և վճարովի եթերաժամի նույն ֆանակից, ինչ Նախագահի թեկնածուները նախագահական ընտրությունների առաջին փուլի ժամանակ: Վերջապես, օրենսգրքի 138.15 հոդվածը այս դրույթները սահմանում է նաև Երևան ֆաղափ ավագանու ֆարոզչության գործընթացի վրա: Այդ հոդվածի 4 և 5 կետերը սահմանում են Հանրային հեռուստատեսությունում և Հանրային ռադիոյում Երևան ֆաղափ ավագանու ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին հասանելի առավելագույն եթերաժամանակը՝ անվճար, համադասասխանաբար, 30 և 50 րոպե և վճարովի, համադասասխանաբար, 50 և 80 րոպե:

Վարչական ռեսուրսների չարաճառում

Ընտրական օրենսգրքի մի շարք դրույթներ միջկած են կանխելու ընտրությունների ընթացքում վարչական ռեսուրսների չարաճառումը: Օրինակ, ԸՕ 8 հոդվածի 4-րդ կետով ղեկավարում ու ղեկավարող ինֆրակառավարման մարմիններին և դրանց աշխատակիցներին (իրենց աշխատանքային դասակարգությունները կատարելիս), ինչպես նաև ՍԴ անդամներին, դասավորներին, զինվորականներին, ոստիկանության և ազգային անվտանգության մարմինների աշխատակիցներին արգելվում է ֆարոզչություն իրականացնել և ֆարոզչական բնույթի որևէ տեսակի նյութեր սարածել: Օրենսգրքի 22 հոդվածի 2-րդ կետը շատ կարևոր դրույթ է բովանդակում. այդ կետով ղեկավարում և ղեկավարող ինֆրակառավարման մարմինների աշխատակիցներին, ինչպես նաև ղեկավարում ու ղեկավարող ինֆրակառավարման մարմինների հիմնադրած զանգվածային լրատվամիջոցների աշխատակիցներին արգելվում է իրենց լիազորությունները գործադրել թեկնածուների միջև անհավասար դասավորություն ստեղծելու կամ ֆաղափացիների կամփ ազատ արտահայտման վրա ներգործելու նպատակով:

ԸՕ Հոդված 22.1-ը սահմանում է այն թեկնածուների նախընտրական ֆարոզչության սահմանափակումները, ովքեր ֆաղափական կամ հայեցողական դասակարգում են զբաղեցնում կամ ղեկավարում, ֆաղափացիական, կամ ղեկավարող ինֆրակառավարման մարմինների

աժխասակիցներ են: Նման թեկնածուները իրավունք չունեն՝

- 1) ֆարոզչություն իրականացնել իրենց ղաւոսոնեական ղաւոսականությունները կասարելու ընթացքում կամ չարաւահել իրենց ղաւոսոնեական դիրքը ընսրությունների ժամանակ առավելություն սսանալու համար,
- 2) ֆարոզչության նղասակով օգսագործել իրենց ծառայողական ղաւոսականությունները կասարելու համար սրամադրված շինությունները, սրամադրսային միջոցները, մարդկային և նյութական ռեսուրսները, բացառությամբ «Հասուկ ղեակական ղաւոսղանության ենթակա անձանց անվսանգության աղահովման մասին» օրենքով ղեակական ղահղանության ենթակա՝ բարձրասիձան ղաւոսոնասար անձանց նկասմամբ կիրառվող միջոցառումների:

Նույն հողվածով զանգվածային լրասվամիջոցներին արգելվում է լուսաբանել թեկնածուների գործունեությունը, բացառությամբ Սահմանադրությամբ սահմանված դեղերի, ղաւոսոնական այցերի և ընդունելությունների, ինչղես նակ սարերային աղեսների ընթացքում վերջիններիս իրականացրած, ձեռնարկվող միջոցառումների:

ԸՕ Հողված 27-ի 4-րդ կեռը բովանղակում է վարչական ռեսուրսների չարաւահման կանխարգելմանն ուղղված մեկ այլ դրույթ, որով ՍԴ անղամներին, դասավորներին, ոսղիկանության և անվսանգության ծառայության աժխասակիցներին, ղաւոսղանության նախարարության աժխասակիցներին, հարկային և մասային և այլ մարմինների աժխասակիցներին արգելվում է լինել վսահված անձինք: Համաձայն 34 հողվածի 4-րդ կեռի՝ ղեակական ղաւոսոնյաների մի լայն խմբի արգելվում է լինել որևէ մակարղակի ընսրական հանձնաժողովի անղամ:

ԸՕ Հողված 78-ով սահմանվում է, որ Նախագահի այն թեկնածուները, ովքեր զսնվում են ղեակական ծառայության մեջ կամ աժխասում են սեղական ինմակառավարման մարմիններում, ընսրությունների ընթացքում ղեսք է ազասվեն իրենց աժխասամային ղաւոսականություններից և իրավունք չունեն իրենց ղաւոսոնեական դիրքն օգսագործել առավելություն սսանալու նղասակով: Միայն Նախագահը կամ Նախագահի ղաւոսոնակասարը (որը կարող է լինել կամ Աժ նախագահը կամ վարչաղեռը) կարող են ընսրությունների ընթացքում շարունակել իրենց ղաւոսականությունների

կասարունը, բայց առանց օգտագործելու իրենց դաժսոնեական դիրքի առավելությունը:

Վերջապես, ՍԴ անդամները, ուսիկանության և ազգային անվտանգության աշխատակիցները, հարկային, մասնաշին և դասախազական մարմինների աշխատակիցները, զինծառայողները չեն կարող գրանցվել որդես թեկնածու խորհրդարանական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, այդ թվում Երևան քաղաքի ավագանու ընտրություններում (տես, համադասախանաբար, 97, 122 և 138.4 հոդվածները):

Քարոզչության ֆինանսավորում

Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի Գլուխ 5-ի հոդված 25-ի՝ կուսակցություններն ու թեկնածուները քարոզչության ֆինանսավորման, ինչդեպ նաև իրենց ընտրական գրավը մուծելու նպատակով իրավունք ունեն ստեղծելու նախընտրական հիմնադրամներ: Այդ հիմնադրամները բանկային ժամանակավոր հասուկ հաշվեհամարներ են, որոնցից եկամուտներ չեն հաշվարկվում և չեն վճարվում: Նախագահի թեկնածուները և կուսակցություններն ու դաժսոնները (որոնք խորհրդարանական և Երևան քաղաքի ավագանու ընտրություններին մասնակցում են համամասնական ընտրակարգով) իրենց նախընտրական հիմնադրամները բացում են Հայաստանի Կենտրոնական բանկում⁵⁰: Անհատ թեկնածուներն իրենց նախընտրական հիմնադրամները բացում են առևտրային այն բանկերում, որոնք մասնաձյուղեր ունեն երկրի բոլոր մարզերում⁵¹: Հիմնադրամները կարող են բացվել կուսակցությունների (դաժսոնների) կամ թեկնածուների առաջադրումից հետո արդեն երկրորդ օրը՝ հիմք ընդունելով համադասախան ընտրական հանձնաժողովների⁵² կողմից առաջադրված կուսակցություններին կամ

50 Իր քարոզչությունը ֆինանսավորելու համար կուսակցությունների դաժսոնը ստեղծում է մեկ նախընտրական հիմնադրամ:

51 խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ միայն կուսակցությունների (դաժսոնների) համամասնական ցուցակներում ընդգրկված թեկնածուները նախընտրական հիմնադրամ չեն բացում:

52 խորհրդարանական և Երևան քաղաքի ավագանու ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունները (դաժսոնները), ինչդեպ նաև Նախագահի թեկնածուները դիմում են ԿԸՀ, իսկ մեծամասնական թեկնածուները և տեղական ինքնակառավարման այլ մարմինների ընտրություններին մասնակցող թեկնածուները՝ ընտրատարածային ընտրական հանձնաժողովներ:

թեկնածուներին՝ բանկին ներկայացնելու համար⁵³ սրված սեղեկամփր: Միայն կուսակցությունների (դաշինքների) կամ անհաս թեկնածուների լիազոր ներկայացուցիչները կարող են օգտագործել նախընտրական հիմնադրամներում կուսակված դրամական միջոցները:

Նույն հոդվածի առաջին կետը սահմանում է, որ նախընտրական հիմնադրամները ձևավորվում են թեկնածուների անձնական միջոցներից, կուսակցությունների սեփական միջոցներից կամ նրանց կողմից իրենց առաջադրած թեկնածուներին սրամադրված միջոցներից, ինչդեռ նաև իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց կողմից կասարվող կամավոր նվիրատվություններից: Այդ հոդվածի հաջորդ կետով սահմանվում է այն իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց ցուցակը, ովքեր իրավունք չունեն նվիրատվություններ կասարել նախընտրական հիմնադրամներին: Դրանք են՝

- 1) ղեկական եւ սեղական ինֆնակառավարման մարմինները,
- 2) բյուջեային հիմնարկները (կազմակերպությունները),
- 3) օտարերկրյա ֆիզիկական եւ իրավաբանական անձինք,
- 4) ֆաղաֆացիություն չունեցող անձինք,
- 5) սնտեսական գործունեություն իրականացնող այն կազմակերպությունները, որոնց կանոնադրական կամ բաժնեհավաք կադրիսալում մաս ունեն Զայասանի կառավարությունը կամ համայնքները,
- 6) այն կազմակերպությունները, որոնց բաժնեհավաք կադրիսալի առնվազն 30 տոկոսը կազմում են օտարերկրյա միջոցները,
- 7) բարեգործական կամ կրոնական կազմակերպությունները, միջազգային կազմակերպությունները և միջազգային հասարակական շարժումները,
- 8) ղեկական ոչ առևտրային կազմակերպությունները:

Նշված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից նախընտրական հիմնադրամներին կասարած նվիրատվությունները փոխանցվում են ղեկական բյուջե:

Նույն հոդվածի 4-րդ կետը սահմանում է, որ ֆիզիկական և

53 Զամաձայն 25 հոդվածի 1-ին կետի՝ համադասասխան ընտրական հանձնաժողովը առաջադրման փաստը հաստատող սեղեկամփր Տալիս է թեկնածուին կամ կուսակցությանը (դաշինքին)՝ վերջինիս կողմից իր առաջադրման համար փաստաթղթերը ներկայացնելուց հետո մեկ օրվա ընթացքում:

իրավաբանական անձանց կողմից կատարվող նվիրատվությունների առավելագույն չափերը սահմանվում են Ընտրական օրենսգրքի՝ նախագահական, խորհրդարանական և Երևան ֆաղափ ավագանու ընտրությունները կարգավորող համադասասխան բաժիններով: Գումարների չափերը սահմանվում են օրենսգրքի 79 հոդվածով (նախագահական ընտրությունների դեմքում), 112 հոդվածով (խորհրդարանական ընտրությունների դեմքում) և 138.16 հոդվածով (Երևանի ավագանու ընտրությունների դեմքում), իսկ տեղական ինքնակառավարման մնացած մարմինների ընտրությունների դեմքում որևէ չափ առհասարակ սահմանված չէ: Սահմանված չափը գերազանցող մուծումները, ինչդեպ նաև կուսակցությունների կամ թեկնածուների չգրանցման կամ ընտրություններից հետո հիմնադրամներում մնացած գումարների (բացառությամբ ԸՕ-ով նախատեսված դեմքերի) դեմքում այդ գումարները նույնդեպ փոխանցվում են ղեկավար քույրեր⁵⁴: Նախընտրական հիմնադրամի առավելագույն չափը լրացված լինելու դեմքում, ըստ 25 հոդվածի 6-րդ կետի, բանկերից ղեկավարվում է նվիրատուներին վերադարձնել դրանից հետո մուծված գումարները:

Համաձայն ԸՕ 79 հոդվածի՝ Նախագահի թեկնածուի նախընտրական հիմնադրամը չպետք է գերազանցի նվազագույն աշխատավարձի (1000 դրամ) 70000-ադրամի կամ 70 միլիոն դրամը: Գումարի առավելագույն չափը, որ Նախագահի թեկնածուն կարող է մուծել իր նախընտրական հիմնադրամին իր անձնական միջոցներից, հավասար է նվազագույն աշխատավարձի 10000-ադրամի կամ 10 մլն դրամի: Կուսակցության կողմից Նախագահի թեկնածու առաջադրելու դեմքում վերջինիս նախընտրական հիմնադրամին կուսակցության կատարած մուծման չափը չպետք է գերազանցի նվազագույն աշխատավարձի 30000-ադրամի կամ 30 մլն դրամը: Յուրաքանչյուր ֆիզիկական և իրավաբանական անձ կարող է հիմնադրամին նվիրաբերել, համադասասխանաբար, 200000 և 500000 դրամը չգերազանցող գումար:

Բացի վերոնշյալից, եթե Նախագահի թեկնածուն ստանում է 5%-

54 25 հոդվածի 10-րդ կետի համաձայն, ընտրությունները անվավեր ճանաչվելու դեմքում, նախընտրական հիմնադրամներում մնացած միջոցները ստեղծվում են մինչև թեկնածուների կամ կուսակցությունների (դաշինների) գրանցումը նոր ընտրությունների համար: Այսպիսով, թեկնածուները և կուսակցությունները (դաշինները) նոր ընտրություններին մասնակցելու համար գրանցվելու դեմքում կարող են մնացած գումարներն օգտագործել նոր ընտրաբաժնի համար:

ից ավելի ձայներ, ադա նա դարձավոր է ընտրությունների դաճոնական արդյունքների հայտարարմանը հաջորդող երեք ամսվա ընթացքում իր նախընտրական հիմնադրամի մնացած միջոցներն օգտագործել բարեգործական նդասակներով: Եթե այդ ժամանակամիջոցում Նախագահի թեկնածուն չի օգտագործում այդ միջոցները, ադա դրանք փոխանցվում են դեսական բյուջե: Ձայների 5%-ից դակաս հավաքած Նախագահի թեկնածուների նախընտրական հիմնադրամներում մնացած գումարներն անմիջադես փոխանցվում են դեսական բյուջե:

Համանման դրույթները վերաբերում են նաև համանմանական ցուցակներով խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին (սեն ԸՕ 112 հոդվածը): Խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող թեկնածուների և կուսակցությունների (դաճիմների) նախընտրական հիմնադրամների չափերը սահմանվել են 60 մլն դրամ՝ կուսակցությունների համար և 5 մլն դրամ՝ մեծամասնական թեկնածուների համար: Կուսակցությունն իր նախընտրական հիմնադրամին կարող է կատարել առավելագույնը 2 մլն դրամի մուծում (դաճիմների դեղում այս գումարը կարող է մուծվել դաճիմի կուսակցություններից յուրաքանչյուրի կողմից), իսկ անհատ թեկնածուն՝ 1 մլն դրամի մուծում: Ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից կուսակցությունների (դաճիմների) և անհատ թեկնածուների նախընտրական հիմնադրամներին կատարվող նվիրակությունների առավելագույն չափերը կազմում են, համադասասխանաբար, 50000 և 150000 դրամ: Եիճո նույն առավելագույն չափերն են նախատեսված նաև Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների (դաճիմների) նախընտրական հիմնադրամների, մուծումների և նվիրակությունների համար (սեն ԸՕ 138.16 հոդվածը):

Քարոզչության իրականացման և եկամուսների ու ծախսերի վերահսկողության ու հաճվեկության կարգավորումը

Քարոզչության վերահսկողության և վերսուզման գործառույթները վերադաճված են տարբեր մակարդակների ընտրական համձնաժողովներին, տեղական իմնակառավարման մարմիններին և համադասասխան այլ դեսական կառույցներին: Այսդես, համաձայն Ընտրական օրենսգրքի 18

հողվածի 8-րդ կետի, ընտրական հանձնաժողովները հսկում են թեկնածուների և կուսակցությունների (դաժիմների) կողմից ֆարոզչության իրականացման համադասասխանությունը օրենքներով և ընթացակարգերով սահմանված կարգին: Խախտման դեղիում համադասասխան հանձնաժողովը խախտողին նախազգուշացնում է սվյալ խախտումը եռօրյա ժամկետում վերացնելու անհրաժեհության մասին: Խախտումը չվերացնելու դեղիում հանձնաժողովը դիմում է դասարան՝ խախտումը կասարած թեկնածուների կամ կուսակցությունների գրանցումը ուժը կորցրած ձանաչելու համար:

ԸՕ 20 հողվածի 2-րդ կետով ԿԸԳ-ն լիազորվում է համադեսական ընտրությունների համար կուսակցությունների (դաժիմների) և թեկնածուների գրանցման ավարտի հաջորդ օրը սահմանելու Հանրային հեռուստատեսությամբ և Հանրային ռադիոյով վճարովի ու անվճար եթերաժամանակի սրամադրման կարգը և ժամանակացույցը: Նույնը վերաբերում է նաև Հանրային հեռուստատեսությամբ և Հանրային ռադիոյով վճարովի ու անվճար եթերաժամանակի սրամադրման կարգավորմանը Երևանի ավագանու ընտրությունների դեղիում (սեն ԸՕ 138.15 հողվածը): Հողված 20-ի 9-րդ կետով զանգվածային լրատվամիջոցներում ֆարոզարժավը կարգավորող դրույթների իրականացման վերահսկողության դասասխանասվությունը դրվում է Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի (ՀՌԱՀ) վրա: Խախտումներ հայտնաբերելու դեղիում ՀՌԱՀ-ն իրավասու է դիմել դասարան, իսկ ԿԸԳ-ն իրավասու է դասարան ներկայացնել իր կարծիքը խախտումների վերաբերյալ:

«ՀՌԱՀ կանոնակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 79 հողվածի համաձայն, վերջինս 500000 դրամի սուգամբ է սահմանում այն հեռուստաընկերության կամ ռադիոընկերության նկատմամբ, որը ֆարոզչական բնույթի հաղորդումներ է հեռարձակում այն ժամանակահատվածում, երբ ֆարոզչությունն արգելված է (վլեարկության օրը և դրան նախորդող օրը): Նույն օրենքի 80 հողվածը ՀՌԱՀ-ին լիազորում է 100000-200000 դրամի չափով սուգանել այն հեռուստառադիոընկերություններին, որոնք խախտում են «նախընտրական ֆարոզչություն» կամ «ֆաղաֆական գովազդ» վերսառությունը զեհեղելու (հեռուստաընկերությունների դեղիում) կամ հեռարձակման ընթացում լսարանին առնվազն երեք անգամ հաղորդման բնույթի մասին հիժեցնելու դահանջը (ռադիոընկերությունների դեղիում): Վերջադես, սեղական իմֆնակառավարման մարմինները դասրավոր են կարգավորել իրենց համայնքի

սարածում ֆարոզչական բնույթի տղազիր նյութերը փակցնելու հարցերը (սե՛ս ԸՕ 21 հոդվածը):

Ընտրական օրենսգրքի 25 հոդվածի 6-րդ կետը այն բանկերից, որոնցում բացված են նախընտրական հիմնադրամներ, դա հանջում է բոլոր գործարհների վերաբերյալ (նախընտրական հիմնադրամներ կասարվող մուծումներ և դրանցից արվող ծախսեր) յուրաքանչյուր երեք օրը մեկ տեղեկանք ներկայացնել համադասարսխան ընտրական հանձնաժողովներին: Նույն հոդվածի 7-րդ կետով նախատեսվում է, որ եթե թեկնածուները կամ կուսակցությունները (դաճիմները) բացի նախընտրական հիմնադրամի միջոցներից օգտագործեն նաև այլ միջոցներ, ադա ԿԸԳ-ն կարող է դիմել դասարան՝ վերջիններիս գրանցումը ուժը կորցրած համարելու դա հանջով: Հաջորդ՝ 8-րդ կետը դարսարվորեցնում է նախընտրական հիմնադրամների հեճ կադված բոլոր գործառնությունները դադարեցնել՝ սկսած փեարկության օրվանից: Սակայն 9-րդ կետով նախատեսվում է, որ ԿԸԳ-ն կարող է թույլ սալ նախընտրական հիմնադրամներից վճարումներ կասարել փեարկության օրվանից հեճ, եթե այդ վճարումները կասարվում են այն գործարհների համար, որոնք տեղի են ունեցել փեարկության օրվանից առաջ:

Գրանցված բոլոր թեկնածուներից և կուսակցություններից (դաճիմներից) դա հանջվում է հաճվեճություն ներկայացնել իրենց նախընտրական հիմնադրամի միջոցով կասարված գործարհների վերաբերյալ: Օրենսգրքի 25 հոդվածի 11-րդ կետը սահմանում է, որ նրանք նախընտրական հիմնադրամի միջոցով կասարված գործարհների վերաբերյալ հայտարարազիր են ներկայացնում այն ընտրական հանձնաժողովներին, որտեղ իրենք գրանցված են: Ընտրությունների ընթացում հայտարարազիր ներկայացվում է երկու անգամ՝ ֆարոզչությունը սկսվելուց հեճ 10-րդ օրը և ոչ ուճ ֆան «ընտրությունների ավարսից» (վերջնական արդյունքների հայտարարման օրից) վեց օր հեճ: Նույն կետով սահմանվում է, թե ինչ տեղեկասվություն դեճ է բովանդակի ներկայացվող հայտարարազիրը: Դրանք են.

- 1) նախընտրական հիմնադրամ կասարվող մուծումների կասարման անսաթվերը, դրանց կասարողների անունները, հասցեներն ու մուծված գումարների չափը,
- 2) կասարված ծախսերը, դրանց կասարման անսաթվերը և այդ ծախսերի կասարումը հաստատող փաստաթղթերի սվյալները,
- 3) հիմնադրամում մնացած գումարի չափը:

- ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից նախընտրական ֆարոզչություն կասարելը եւ ֆարոզչական նյութեր սարածելը,
- 4) ֆարոզչության անցկացման ընթացքը խոչընդոտելը,
 - 5) անանուն ֆարոզչական նյութեր սարածելը,
 - 6) նախընտրական հիմնադրամում եղած միջոցների օգտագործման վերաբերյալ օրենքով սահմանված կարգով հայտարարագիր ներկայացնելուց հրաժարվելը,
 - 7) ղեկավար լրաված միջոցների կողմից թեկնածուների ֆարոզարժավի համար հավասար հնարավորություններ չադրահովելը:

Ընտրական օրենսդրության դախանջների խախտումների համար հասուկ դաժամիջոցներ են սահմանված Հայաստանի ֆրեական օրենսգրքով (ՏՆՆ 149 -154.5 հողվածները) և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով (ՏՆՆ 40¹ - 40⁷ հողվածները): Սակայն ֆարոզչությանն ու ֆարոզչության ֆինանսավորմանը վերաբերող խախտումների վերոնշյալ 7 Տեսակներից ոչ բոլորն են ուղղակիորեն արժացրված նշված հողվածներում: Քարոզչության և ֆարոզչության ֆինանսավորման դրույթների խախտումների դեմ հսակորեն ուղղված հողվածներն են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 40¹ հողվածը (վլեարկության կամ դրան նախորդող օրը ֆարոզչությամբ զբաղվելը) և 40³ հողվածը (նախընտրական հիմնադրամի մասին հաշվեթվություն չներկայացնելը): Համաձայն 40¹ հողվածի՝ վլեարկության կամ դրան նախորդող օրը ֆարոզչությունը առաջացնում է Տուգանք 200000-ից մինչև 500000 դրամի չափով: Նախընտրական հիմնադրամի գործառնությունների վերաբերյալ հայտարարագիր չներկայացնելն առաջացնում է Տուգանք 100000-ից մինչև 200000 դրամի չափով:

Քրեական օրենսգրքի (ՔՕ) 149, 151 և 154.2 հողվածները նույնդես կարելի է կիրառել ֆարոզչությանն առնչվող ընտրախախտումները դաժմելու նդաժակով: Օրինակ, 149 հողվածը Տուգանք է նախատեսում ֆաղափացիների վլեարկելու իրավունքի իրականացմանը, ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքին կամ ընտրություններին մասնակցող անձանց դարժականությունների կասարմանը խանգարելու դեղդում (Տուգանք 300000-ից մինչև 500000 դրամի չափով կամ կալանք մինչև երեք ամիս ժամկետով, իսկ եթե նույնը կասարվում է ծանրացուցիչ հանգամանքներում, աղա՝ ազատագրվում 2-ից 5 տարի ժամկետով): ՔՕ 151 հողվածը

Տուգանք է նախատեսվում ընտրություններին մասնակցող թեկնածուի կամ կուսակցության (դաժինքի) դեմ վարկաբեկիչ նյութերի սարածման դեմքում (Տուգանք 400000-ից մինչև 700000 դրամ կամ ազատազրկում 1-ից 5 տարի ժամկետով): Վերջապես, ընտրողների ազատ կամ արտահայտությանը խանգարելու վերաբերյալ ՔՕ 154.2 հոդվածը հստակ կերպով սահմանում է ընտրակառուցների համար նախատեսված դատախազությունները⁵⁵: Ըստ այդ հոդվածի, կառուցվածքները տուգանվում է 200000-ից մինչև 500000 դրամի չափով կամ ազատազրկում 1-ից մինչև 3 տարի ժամկետով, իսկ կառուցվածքները՝ կամ տուգանվում է 500000-ից մինչև 1000000 դրամի չափով, կամ ազատազրկում 2-ից 5 տարի ժամկետով:

55 ՔՕ 154.2 հոդվածը տուգանք է նախատեսում ոչ միայն կոնկրետ թեկնածուի կամ կուսակցության (դաժինքի) օգտին փվարկելու համար կառուցվածքները սահմանում, այլ նաև՝ կառուցվածքի դիմաց կոնկրետ թեկնածուի կամ կուսակցության (դաժինքի) դեմ փվարկելու դեմքում, ինչպես նաև կառուցվածքի դիմաց առիաստրակ ընտրություններին մասնակցելու կամ չմասնակցելու համար:

հայտարարագրվեն ծախսերը: Չեն հստակեցված նաև ծախսային հոդվածների դասակարգումները: Արդյունում, օրինակ, և՛ 2007թ. խորհրդարանական, և՛ 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ որոշ կուսակցություններ (Ժառանգություն, Օրինաց Երկիր և ՀՅԴ) և նախագահական թեկնածուներ (Արթուր Բաղդասարյան և Վահան Հովհաննիսյան) իրենց հայտարարներում կատարված ծախսերը ներկայացրեցին բարոզչության ժամանակ իրենց աղբյուրներ և ծառայություններ մատուցած ընկերություններին վճարած գումարների տեսքով: Շատ դեպքերում հայտարարներում հստակեցված չէին ծախսերի տեսակները՝ ներկայացնելով դրանք ոչ հստակ ծախսային տողով (օրինակ, «բարոզչության ծախսեր» արտահայտությունը, որն իր մեջ կարող է ներառել բուկլետներ և դասատուների տղագրությունը, եթերաժամի համար վճարումը, գովազդային հոլովակների դասարանում և այլն): Այդ իսկ դասաճառով շատ դեպքերում հնարավոր չէր լավ մանրամասնորեն և միատեսակ մոտեցումով համեմատել հայտարարներում ներկայացված դասարանական թվերը և անկախ մոնիտորինգի արդյունքները:

Դիտարկված բարոզչական նյութերի և միջոցառումների հաշվարկված արժեքներն այնուհետև օգտագործվեցին հաշվարկելու համար բարոզչության ծախսերը: Դրանց արժեքները հաշվարկվել են www.elections.am կայքում տեղադրված նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերից վերցված դասարանական տեղեկատվության և բարոզչությանն առնչվող ծառայություններ մատուցող ընկերություններից ստացված գնացուցակների ու այլ սվյալների հիման վրա: Այնուհետև հայտարարների դասարանական սվյալները համեմատվել են անկախ մոնիտորինգի միջոցով ձեռք բերված սվյալների հետ:

Մոնիտորինգի խումբը դիմել է աղբյուրներ և ծառայություններ մատուցողներին (թերթեր, տղագրատներ և հրատարակչություններ, կուսակցությունների (դաշինքների) լոգոտիպերը, անվանումներն ու Նախագահի թեկնածուների անունները կրող շաղիկներ և գլխարկներ արտադրող տեքստիլ ֆաբրիկաներ)՝ խնդրելով տեղեկատվություն տրամադրել կուսակցությունների (դաշինքների) և Նախագահի թեկնածուների կողմից իրենցից ձեռք բերված նյութերի (ծառայությունների) տեսակի, քանակների (ծավալների) և գների մասին: Խումբը լրացված միջոցներին չի դիմել, քանի որ լրացված միջոցների միջոցով կազմակերպված բարոզչության վրա ծախսված ժամանակի մասին անհրաժեշտ ամբողջ տեղեկատվությունը

Տրամադրեց գործընկեր ԳԿ-Ս՝ Երևանի մամուլի ակումբը, որը ընտրությունների ժամանակ իրականացնում էր լրատվամիջոցների մոնիտորինգ (սե՛ս սո՛րև): Լրատվամիջոցների հետ կապված ծախսերի հաշվարկը կատարվել է ֆարոզությունից առաջ հեռուստառադիոընկերությունների կողմից հրատարակայնորեն հայտարարված և ԿԸԳ-ի կայքում տեղադրված դաճճոնական սակագների հիման վրա:

Երևանում, Գյումրիում և Վանաձորում մոնիտորինգի խմբերը տեղեկասվություն հավաքեցին ֆարոզչական տղազիր նյութերի (ղասսառներ, զրփուկներ, բրոշյուրներ, օրացույցներ և այլն), ֆարոզչական բովանդակությամբ գովազդային վահանակների, ֆարոզչական բնույթի միջոցառումների, ինչդեռ օրինակ՝ երթեր, մամուլի ասուլիսներ և համերգներ, կազմակերպման ծախսերի և գովազդային նյութերի (Շաղիկներ, գլխարկներ և այլն) տղաֆանակների և գների վերաբերյալ: Բացի այդ, կուսակցությունների (դաՇիմֆների) և նախագահական թեկնածուների ֆարոզչության կազմակերպիչներից նույնդեռ խնդրվեց տեղեկասվություն տրամադրել ֆարոզչության Շժանակներում իրականացված այն գործունեության մասին, որոնց ծախսերը կատարվել են իրենց նախընտրական հիմնադրամների միջոցներով: Նրանցից խնդրվեց նաև ներկայացնել Երևան, Գյումրի և Վանաձոր ֆաղաֆներում ֆարոզչության Շժանակներում իրականացվելիֆ միջոցառումների ժամանակացույցը: Սակայն առանձնադեռ Շաճ տեղեկասվություն չտրամադրվեց, ֆանի որ կուսակցությունները (2007թ.) և Նախագահի թեկնածուները (2008թ.) դաճառաբանեցին, թե իրենֆ նախադեռ սահմանված ժամանակացույց չունեն, և որ իրենֆ սովորաբար միջոցառումը կազմակերպում են իրականացնելուց 1-2 օր առաջ կամ նույնիսկ նույն օրը:

Մեթոդաբանական մեկ այլ հիմնախնդիր էլ կաղված էր այն իրողության հետ, որ կուսակցությունների և նախագահական թեկնածուների մեճ մասը չէր հայտարարազում ֆարոզչությանն առնչվող որոՇ տեճակի ծախսեր, ինչդիսիֆ էին, օրինակ, մարզեր այցելելու, համերգների, նախընտրական ժամանակավոր Շաբների, ֆարոզչության մեժ ներգրավված անձանց վարձատրության ծախսերը: Այդ կուսակցությունների և թեկնածուների ներկայացուցիչները դնողում էին, որ այդ ծախսերն իրենց վրա են վերցրել իրենց կողմնակիցներն ու աջակիցները, իսկ ֆարոզչության մեժ ներգրավված անձիմֆ դա անում էին անվճար հիմունֆներով՝ հիմնականում

որդես կուսակցական ակտիվիստներ: Հարկ է նշել նաև, որ իրենց այս մոնիտորինգները հասաստող որևէ փաստաթուղթ չէր ներկայացվում: Հետևաբար, ծախսերի այս տեսակները նույնպես չեն ներառվել համեմատական վերլուծության մեջ:

Ինչպես նշել ենք վերևում, լրացվածի ջոցների մոնիտորինգի արդյունքները սրամադրվել էին Երևանի մամուլի ակումբի կողմից, որը հասվարկել էր հեռուստատեսությամբ և ռադիոյով հեռարձակված ֆարոզչական բնույթի գովազդային նյութերի հեռարձակման սևողությունը (վայրկյաններով) և թերթերում տեղադրված ֆարոզչական բնույթի գովազդի ու հոդվածների մակերեսը (սմ²-ով): Ընդ որում, դիտարկվել են միայն այն ֆարոզչական նյութերը, որոնք դառնում էին որդես այդդիսին են հանդիսանում համաձայն «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» օրենքի 11 հոդվածի, այն է՝ այն գովազդն ու հաղորդումները, որոնք հեռարձակվել են «ֆաղաֆական գովազդ» կամ «ֆարոզչական նյութ» վերառությամբ կամ այն ռադիոհաղորդումները, որոնք ուղեկցվել են համադասասխան հայտարարություններով (հեռարձակման ընթացքում առնվազն երեք անգամ): Թերթերի դեղում գովազդի կամ հոդվածի վերջում դեղ է դրված լինել «R» կամ «Գ» նշանը: Հանրային հեռուստատեսությամբ ցուցադրված գովազդային հոլովակների արժեքը գնահատվեց փորձագետների կողմից՝ ելնելով նմանատիպ արտադրանքի միջին տուկայական գներից:

Ծախսային մոնիտորինգին զուգահեռ, 2007 և 2008 թվականների ծրագրերը ներառում էին նաև վարչական ռեսուրսի (ֆինանսական, ինստիտուցիոնալ, ուժային, կարգավորիչ, օրենսդրական և լրացվական) չարաճահման և ընտրակաճառքի մոնիտորինգը: Մոնիտորինգային սվյալների հիմնական աղբյուր էին հանդիսանում նախընտրական ֆարոզչությունը լուսաբանող լրացվածի ջոցները, ինչպես նաև այլ հրադարակումներ ու զեկույցներ, և մոնիտորինգային խմբի անդամների անձնական դիտարկումները:

ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Մոնիտորինգի արդյունքները ներկայացված են սույն հրապարակման հավելվածներում: **Հավելված 1-ում** ներկայացված են 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ կուսակցությունների (դաժինների) նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերը (սեղմ ձևով) և անկախ մոնիտորինգի սվյալները: Նմանադեպ, **Հավելված 2-ը** ներառում է 2008թ. նախագահական ընտրություններին մասնակցած՝ Նախագահի թեկնածուների նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերը (նույնպես սեղմ ձևով) և այդ ընտրությունների ժամանակ իրականացված անկախ մոնիտորինգի սվյալները: Երկու ընտրությունների դարազայում էլ նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերը վերցվեցին ԿԸՀ վեբ-կայքից (www.elections.am): Ստորև ներկայացված է հայտարարագրերի դաժնոսական սվյալների և անկախ մոնիտորինգի արդյունքների համեմատական վերլուծությունը, ինչպես նաև վարչական ռեսուրսի չարաճահման՝ առավել հաճախ կրկնվող դեմքերի նկարագրությունը:

2007թ. խորհրդարանական ընտրություններ

Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաժինների) նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերի վերլուծության և մոնիտորինգի արդյունքների հետ դրանց համեմատության միջոցով վեր հանվեց հետևյալը:

1. Ընտրություններին մասնակցած և նախընտրական հիմնադրամ ձևավորած 21 կուսակցություններից և կուսակցությունների մեկ դաժիններից⁵⁷ 10-ի դեմքում հիմնադրամների հայտարարագրերում ներկայացված ծախսերն էադես ավելի քիչ էին ներկայացված (ավելի քան 10%), քան ցույց էին տալիս անկախ մոնիտորինգի արդյունքները: Այդ քադաքական ուժերն էին «Զրիսոննեաժողովրդավարական վերածնունդ կուսակցությունը» (ԶԺԿԿ), Հայաստանի դեմոկրատական

⁵⁷ Մասնակից մեկ կուսակցություն՝ Հայաստանի մարտիսական կուսակցությունը, նախընտրական հիմնադրամ չէր ձևավորել:

կուսակցությունը (ՀԴԿ), «Ազգային համաձայնություն» կուսակցությունը (ԱՀԿ), «Ժողովրդավարական ուղի» կուսակցությունը (ԺՈՒԿ), Հայաստանի ժողովրդական կուսակցությունը (ՀԺԿ), «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը (ԲՀԿ), Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը (ՀԿԿ), Սոցիալ դեմոկրատական հնչակյան կուսակցությունը (ՍԴՀԿ), Միացյալ ազատական ազգային կուսակցությունը (ՄԻԱԿ) և Հայաստանի երիտասարդական կուսակցությունը (ՀԵԿ):⁵⁸ Ընդ որում, ԲՀԿ-ի և ՀՀԿ-ի դեմոֆուն մոնիտորինգի սվյալները ցույց էին տալիս, համադասասխանաբար, 129.7 և 79.2 մլն. դրամ, ինչը գերազանցում էր ԸՕ 112 հոդվածով նախընտրական հիմնադրամների համար սահմանված (60 մլն. դրամ) վերին շեմը:

Ելնելով մի շարք դասճառներից՝ հնարավոր չեղավ իրականացնել ստացված մոնիտորինգային սվյալների և հայտարարագրերում բերված ծախսային սվյալների ավելի ընդգրկում համեմատական վերլուծություն: Առաջին դասճառն այն էր, որ կուսակցությունների մեծ մասի հայտարարագրերում ծախսային հոդվածները հստակ չէին սահմանված: Այդպիսի անորոշ սահմանումների օրինակներից էին «հարոգչության ծախսեր» (սեն ԱՀԿ-ի հայտարարագիրը), «ծառայությունների մատուցում» («Ազգային միաբանություն» կուսակցության (ԱՄԿ) հայտարարագրում), «գովազդային ծառայություններ» (Միացյալ աշխատավորական կուսակցության (ՄԱԿ) հայտարարագիր), «վճարում տղազրահանը» (ԺՈՒԿ-ի հայտարարագիր), «գույքի ձեռքբերում» («Իմոթիզմենս» դաշինք) և այլն: Մեկ այլ բոլոր կուսակցությունների համար ընդհանուր հիմնախնդիր էր այն, որ մի շարք ծախսեր միավորված էին մեկ ծախսային հոդվածի մեջ (օրինակ, վճարովի եթերաժամի և գովազդային հեռուստահոլովակների վրա կատարված ծախսերը ներկայացված էին մեկ հոդվածով այն դեմոֆուն, երբ մոնիտորինգային խումբը դրանք հաշվարկում էր առանձին): Նախընտրական հիմնադրամ

58 Ծախսային մոնիտորինգի սվյալները գերազանցում էին հայտարարագրերում ներկայացված սվյալներին մաս «Օրինաց Երկիր» կուսակցության, «Իմոթիզմենս» դաշինքի, «Հանրապետություն» կուսակցության և Միացյալ աշխատավորական կուսակցության դեմոֆուն, սակայն այդ տարբերությունը 10%-ից ավելի էր:

ձևավորած 21 կուսակցություններից և դաշինից միայն 5-ն էին սարանջատել իրենց հայտարարագրերում (վերը բերված օրինակում) նշված ծախսերը: Դրանք էին Հայաստանի կոմունիստական կուսակցությունը (ՀԿԿ), «Ինդիչներ» դաշինքը, ԱՄԿ-ն, ՀԿԿ-ն և ՀԵԿ-ը:

Միևնույն ծախսային հոդվածի դեղմում հայտարարագրերում բերված ծախսերի և մոնիտորինգային սվյալների միջև եղած տարբերությունը կարող է ունենալ մի շարք դասառաջանություններ: Մոնիտորինգի սվյալների գերազանցումը հայտարարագրերի սվյալներին կարող է դայանավորվել երրորդ կողմի ֆինանսավորումով, անվճար հիմունքներով մասուցած ծառայություններով, նախքան հիմնադրամի ձևավորումը կատարված ծախսերով, ինչպես նաև ծառայություններ մասուցողների կողմից որոշակի կուսակցություններին զգալի զեղչ գներով ծառայություններ մասուցելով: Չդեմք է բացառել նաև հարկերը լրիվ ծավալով վճարելուց խուսափելու նպատակով ծառայություններ մասուցողների կողմից իրենց իրական եկամուտները թափանցելու՝ երկրում լայնորեն տարածված գործելակերպը: Մոնիտորինգային սվյալների նկատմամբ հայտարարագրերի սվյալների գերազանցման հնարավոր դասառաջաններ կարող են լինել մոնիտորինգի իրականացումը հանրապետության միայն երեք ֆաղաներում, հայտարարագրերում նշված աղբյուրների և ծառայությունների ավելի բարձր գները, քան մոնիտորինգի խմբի կողմից գնահատման համար վերցված գները, և հայտարարագրում և մոնիտորինգում միևնույն անվանումն ունեցող ծախսային հոդվածի տարբերությամբ բովանդակությունը (օրինակ, «դասառ» անվան տակ հայտարարագրում կարող են ներառված լինել ավելի մեծ տեսականիով նմանատիպ ֆարգչանյութեր, քան մոնիտորինգի ենթարկված դասառների տեսականին է):

2. Շատ դեղմերում դաստնամդես ներկայացված հայտարարագրերում նշված չէին այն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հասցեները, որոնք մուծումներ էին կատարել նախընտրական հիմնադրամներին: Սա Ընտրական օրենսգրքի 25 հոդվածի 11-րդ կետի և ԿԸՀ 2005թ. օգոստոսի 3-ի Ն37-Ն որոշման դասառների խախտում է: Նման խախտումներ կարելի է զսնել ՄԻԱԿ-ի (միայն ֆիզիկական անձանց առումով),

«Դաշինք» կուսակցության (կուսակցության հասցեն նշված չէր), «Իմդիչներ» դաշինքի, ԱԺԿ-ի (կուսակցության հասցեն նշված չէր), ԳՅԿ-ի, ՕԵԿ-ի և ԲՅԿ-ի դարազայում:

«Ազգային միաբանություն» կուսակցության, Միացյալ աշխատանքային կուսակցության, «Ժողովրդավարական ուղի» կուսակցության, «Դաշինք» կուսակցության, «Նոր ժամանակներ» կուսակցության, Ազգային ժողովրդավարական կուսակցության, «Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն» և «Ժառանգություն» կուսակցությունների (ֆիզիկական անձանց նվիրատվությունների մասով)՝ ԿԸՀ վեր-կայումս տեղադրված նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերում նվիրատվություններ կատարած ֆիզիկական անձանց լրիվ անվան ու հասցեների փոխարեն ընդամենը նշում կար հայտարարգրին կից ներկայացվող նվիրատուների ցուցակ(ներ) ի մասին: Սակայն կից ցուցակները զետեղված չէին ԿԸՀ կայումս, հետևաբար, անհնար էր դարձել, թե արդյո՞ք այդ ցուցակներում նույնպես առկա էր նշված բացթողումը:

3. Յոթանասունութի տարվա բանական անձանցից 67-ը նվիրատվություններ էին կատարել ի խոտր կողմից հայի ամենամեծ՝ Հանրապետական կուսակցության, 7-ը՝ ի խոտր ամեն մյուս կուսակցությունների և միայն 4-ը՝ ընդդիմության տարբեր կուսակցությունների նախընտրական հիմնադրամներին: Սա հստակ, թեև անուղղակի կերպով, ցույց է տալիս Հայաստանում գործարար և ֆաղափական վերնախավի սերտաճման բարձր մակարդակը: Միևնույն ժամանակ, բոլոր կուսակցությունների և մեկ դաշինքի նախընտրական հիմնադրամներ կատարած ընդհանուր 397,721,764 դրամ մուծումներից 361.306.814 դրամը (կամ ընդհանուր գումարի 90,8%-ը) կատարել են ֆիզիկական անձինք: Շատ հնարավոր է, որ խոտոր բիզնեսը և օլիգարխները, անհայտ մնալու նպատակով, նվիրատվություններ են կատարել ֆիզիկական անձանց, սովորաբար՝ իրենց աշխատողների, միջոցով: Ընդդիմադիր կուսակցությունների դարազայում գործարարներն այս ֆայլին դիմում են հարկային մարմինների կողմից «ուշադրության չարժանանալու» համար: Այստիպով, դժվար է վեր հանել այսպես կոչված «ծառայություն ծառայության դիմաց» սկզբունքով կատարված նվիրատվությունները,

որոնք համարվում են նախընտրական ֆարոզչության ժամանակ դրսևորվող ֆաղաֆական կոռուդղիալի ձև:

4. Լրասվաճիճոցների հրաղարակումների, հասարակական այլ կազճակերդությունների զեկույցների, ինչդես նաև անհասական դիսարկումների ուսումնասիրությանը բացահայսվեցին վարչական ռեսուրսի չարաաահման բազճաթիվ դրվազներ: Վարչական ռեսուրսին առնչվող խախսումների բնորոա օրինակներ են՝ դեսական ու համայնֆալին սեֆականություն հանդիսացող ունեցվաճի, աինությունների, սրանաղորսալին ճիճոցների, ինչդես նաև նյութական ու ճարդկալին ռեսուրսների օգսագործումը, աախասանֆալին աամերին դեսական ճառալողներին ֆարոզչական ճիճոցառումներին ճասնակից դարձնելը, ընդդիմադիր կուսակցությունների և թեկնաճունների գործունեությունը գրեթե բոլոր հեռուսասալիֆներով բացասական ենթասեֆսով ներկալացնելը, իախանամես թեկնաճունների ու կուսակցությունների օգսին թաֆնվաճ գովազդը և այլն:

Մասնավորաղես, վարչական ռեսուրսի չարաաահման հսակ օրինակ էին ֆարոզչության ողջ ընթացֆում գործող վարչաղես Սերճ Սարգսլանի (ոլ նաև զլխավորում էր Չանրաղեսական կուսակցության համաճասնական ցուցակը) աախասանֆալին այցերը: Նույնը կարելի ասել նաև ՀՀԿ և ՀՀԴ անդամ նախարարների ու ֆոխնախարարների կողմից իրենց կուսակցությունների օգսին ֆարոզչություն իրականացնելու, ինչդես նաև այդ կուսակցությունների ֆարոզչական խճբերին ճաս կազճող բճիալների խճբերի կողմից առողջաղահական ճառալողություններ ճասուցելու վերաբերլալ⁵⁹:

Այս ֆասսերը ցույց են սալիս, որ բացահայս կերդով խախսվել են Ընսրական օրենսգրի 22.1 հողվաճը և Հողվաճ 18-ի կես 4-ը, որով ֆաղաֆական, հալեցողական դաաոններ զբաղեցնող թեկնաճուններին, ինչդես նաև դեսական ճառալության մեջ զսնվողներին արզելվում է ֆարոզչությանը զբաղվել աախասանֆալին աամերին: Միևնույն աամանակ, դասասխանելով լրագրողի այն հարցին, թե արդոք նալաճ դեղերը հանդիսանում են ընսրական օրենսդրության խախսճան

59 Տեճս www.transparency.am/monitor-archivalmonth=4+2007 և www.transparency.am/monitor-archivalmonth=5+2007 :

ու ընտրական հանձնաժողովների անդամներին կաշառելու լայնորեն տարածված գործելակերպի մասին՝ առավելապես հիշատակելով Հանրապետական և «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունները, ինչպես նաև այդ կուսակցությունների կես կառաված կոնկրետ օլիգարխներին⁶⁴: Դիտորդական առաքելություն իրականացնող տեղական հասարակական կազմակերպությունները մասնամուծում էին նաև ֆարոզչության խոչընդոտման, վաղ ֆարոզչության և այլ դեմոկրատիայի մասին⁶⁵:

2008թ. նախագահական ընտրությունները

2008թ. նախագահական ընտրությունների ֆարոզչությանն առնչվող խախտումներն ու թերությունները հիմնականում նման էին 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների խախտումներին ու թերություններին:

1. Նախընտրական հիմնադրամ ձևավորած նախագահական 8 թեկնածուներից⁶⁶ 4-ի դեմոկրատիկ մոնիթորինգի սվյալները էապես (ավելի քան 10%-ով) գերազանցել էին հայտարարագրերում բերված սվյալները: Դրանք էին Սերժ Սարգսյանը, Արսաբես Գեղամյանը, Վահան Հովհաննեսյանը և Լևոն Տեր-Պետրոսյանը⁶⁷: Սոցիոսրհմգի սվյալների համաձայն երկու թեկնածուներ՝ Սերժ Սարգսյանը (93 մլն. դրամ) և Վահան Հովհաննեսյանը (85.4 մլն. դրամ), գերազանցել էին նախընտրական հիմնադրամի թույլատրելի 70 միլիոն դրամի սահմանը, որը սահմանված է ընտրական օրենսգրքի 79 հոդվածի 4-րդ կետով: Ինչպես և 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ, հնարավոր չէր կատարել իրականացնել մոնիթորինգի և նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերում բերված սվյալների համադարձիկ համեմատական վերլուծություն: Պատճառները

64 Նույն տեղում:

65 Տե՛ս www.iyc.am/docs/Report-arm.doc և www.hcav.am/Downloads/HCA-Vanadzor-Report-on-Elections-2007.pdf :

66 Նախագահական թեկնածու Արման Մելիքյանը նախընտրական հիմնադրամ չէր ձևավորել:

67 Սոցիոսրհմգի սվյալները գերազանցել էին նաև նախագահական թեկնածու Տիգրան Կարապետյանի նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրում բերված սվյալները, սակայն այդ գերազանցումը 10%-ից թակաս էր:

նույնպես նույն էին, ինչ 2007թ. ընտրությունների ժամանակ. ծախսային հոդվածների անվանումների անորոշ ձևակերպումներ (ինչդիպիք են, օրինակ, «սղագրական ծախսեր»-ը Արամ Չարությունյանի մոտ կամ «ծառայությունների համար վճարումներ»-ն Արսաբես Գեղամյանի հայտարարագրերում), ծախսային հոդվածի մեկ անվանման սակ մեկից ավելի ծախսերի ներառումը (օրինակ Սերժ Սարգսյանի, Արթուր Բաղդասարյանի և Վահան Յովհաննեսյանի հայտարարագրերում միասին էին ներկայացված վճարովի եթերաժամի և հեռուստեստային զովազդային հոլովակների վրա կատարված ծախսերը) և այլն: Նույն դասառաքանություններն, ինչպես խորհրդարանային ընտրությունների դեմքում, կիրառելի են նաև որոշակի ծախսային հոդվածների դեմքում մոնիտորինգի և հայտարարագրերի սվյալների միջև տարբերությունները մեկնաբանելիս, այն է՝ երրորդ կողմի ֆինանսավորում, անվճար հիմունքներով ծառայությունների մատուցում, ծախսերի կատարում նախքան նախընտրական հիմնադրամ ձևավորելը, մեծ զեղչերի առկայություն, աղբամանների և ծառայությունների ավելի բարձր գներ, քան մոնիտորինգի խումբն էր կիրառել իր հաշվարկներում, միևնույն անվանմամբ ծախսային հոդվածի տարբերությամբ բովանդակություն հայտարարագրերի և մոնիտորինգի սվյալներում:

2. Նախագահական թեկնածու Արամ Չարությունյանի նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրում բացակայում էին մուծումներ կատարած ֆիզիկական անձանց հասցեները: Նույն խնդիրն առկա էր նաև Արթուր Բաղդասարյանի նախընտրական հիմնադրամին մուծումներ կատարած 25 (194-ից) ֆիզիկական անձանց դարձազայում: Սրանք ԿԸՀ-ի 2005թ. օգոստոսի 3-ի N37-N որոշման դաժանությունների խախտումներ են: Վահան Յովհաննեսյանի նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրում նշում կար կից ներկայացվող նվիրատուների ցուցակի մասին, բայց այդ կից ցուցակը չէր չէր գտնվում ԿԸՀ ինտերնետ կայքում և այդ տեղեկատվությունը չէր կարող ստուգվել: Լևոն Տեր-Պետրոսյանի նախընտրական հիմնադրամին նվիրատվություն կատարած բազմաթիվ ֆիզիկական անձանց հասցեները նույնպես բացակայում էին, սակայն դրանց փոխարեն ներկայացված էին անձնագրային սվյալները (համարը,

սրման ամսաթիվը, ծննդյան ամսաթիվը և/կամ անձնագիրը սվող Պետական մարմնի ծածկագիրը):

3. 133 իրավաբանական անձանցից (բացի թեկնածուներին առաջադրած կուսակցություններից) 130-ը մուծումներ են կատարել այն ժամանակ գործող վարչապետ և Հանրապետական կուսակցության առաջնորդ Սերժ Սարգսյանի հիմնադրամին, 2-ը՝ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի, իսկ 1-ը՝ Վահան Հովհաննեսյանի հիմնադրամներին: Սա Հայաստանում գործարար և ֆաղափական վերնախավի սերտաճման ևս մեկ ցուցանիշ է: Այս ընտրությունների ժամանակ ևս, ընդդիմադիր թեկնածուների Պարագայում, գործարարներն ամենայն հավանականությամբ փորձում էին թափանցել իրենց ֆաղափական նախասիրությունները՝ մուծումներ կատարելով ֆիզիկական անձանց միջոցով: Նախընտրական և հետընտրական զարգացումներն աղացուցեցին, որ առկա էր Պատժվելու մեծ ռիսկ՝ Լևոն Տեր-Պետրոսյանին աջակցելու համար:

Լևոն Տեր-Պետրոսյանին բացահայտորեն աջակցած միակ խոշոր գործարար Խաչատուր Սուփասյանի դեմքը ցույց սվեց ընդդիմությանն աջակցելուց բխող բոլոր բացասական հետևանքները: Դեռևս նախընտրական ժամանակաշրջանում իշխանությունները Պարոն Սուփասյանին մեղադրեցին հարկերից խուսափելու մեջ⁶⁸, որի արդյունքում նրան Պատկանող որոշ ընկերություններ փակվեցին (օրինակ, հանփային և սեղանի ջրեր արտադրող «Բջնի» ընկերության ստիպողական փակումը): Ներկայումս Պարոն Սուփասյանը գտնվում է փախուստի մեջ՝ խուսափելու համար մարտի 1-ի դեմքերի հետ կապված՝ նրա դեմ հարուցված փրեսական գործից:

4. Լրատվամիջոցների լուսաբանումից և այլ դիտորդական առաքելությունների զեկույցներից երևում է, որ 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ վարչական ռեսուրսների չարաճահման ամենասարածված ձևը հիմնականում կաղված էր Պետական և սեղական իմփնակառավարման մարմինների (համայնֆաղետարաններ, նախարարություններ) և Պետական հիմնարկների (դորոցներ,

68 Տե՛ս «Ազատություն» ռադիոկայանի կայքէջի արխիվային նյութերը 2007թ հոկտեմբերից մինչև 2008 թ. առաջին կիսամյակը:

համալսարաններ, հիվանդանոցներ և այլն) գործունեության հետ, որոնք իրենց ռեսուրսներն օգտագործում էին գործող վարչապետ Սերժ Սարգսյանի օգտին: Արձանագրվեցին դասերի ժամանակ ու աշխատանքային ժամերին դրոշմակալների, ուսուցիչների, բժիշկների, ֆաղափառներին և այլ ղեկավարներին ու համարյալ հիմնարկների աշխատակազմի անդամների մասնակցության դեմքեր այն ժամանակվա վարչապետ Սերժ Սարգսյանի նախընտրական միջոցառումներում, համայնափառումների աշխատակազմի կողմից ֆաղափառների անձնագրային սվյալների հավաքման դեմքեր և այլ խախտումներ⁶⁹: Այս գործելակերպն ուղղակիորեն խախտում է ԸՕ 18 հոդվածի դրույթները:

ԸՕ 18 և 22.1 հոդվածների մեկ այլ խախտում էր ղեկավար և ղեկավար ինֆրակառավարման մարմինների աշխատակազմի, ինչպես նաև ֆաղափառ կամ հայեցողական դասերում զբաղեցնող դասընթացների կամ ղեկավար ծառայության մեջ զբաղվող թեկնածուների ճանաչողական ճակատի ղեկավարների մեղադրումը նախընտրական փուլի մեջ: Այն ժամանակվա վարչապետ Սերժ Սարգսյանն օգտագործեց իր դասընթացական դիրքը՝ ազդելու ընտրողների վրա, չարահանգ ղեկավար դասընթացների աջակցությունը, որոնք առանց արձակուրդ վերցնելու մասնակցում կամ ուղեկցում էին նրան իր նախընտրական միջոցառումների ժամանակ և այլն:

Լրացված միջոցների կողմնակալությունը ևս մեկ հիմնախնդիր էր, որն ի հայտ եկավ 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ: Համաձայն լրացված միջոցների մոնիտորինգի արդյունքների՝ հեռուստատեսությամբ և ռադիոյով նախագահական ընտրությունների լուսաբանման մեջ առկա էր ակնհայտ և դարձրուց անհավասարակշռություն հոգու Սերժ Սարգսյանի, որն ուներ մեծ առավելություն իր մրցակիցների նկատմամբ՝ շնորհիվ նվաճված լրացված միջոցների կողմից իր գործունեության շահ դրական և լայն լուսաբանման, մանավանդ, համեմատած իր հիմնական հակառակորդ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հետ⁷⁰: Հասկանալի է, որ ՀՈԱՀ-ը, որը օրենքով

69 Տե՛ս www.transparency.am/monitor--archive.php?month=4+2007 և www.transparency.am/monitor--archive.php?month=5+2007 :

70 Տե՛ս www.ypc.am/downloads/Elections--report-2008-arm.pdf :

լիազորված է հեռևելու լրասվամիջոցների և հիմնականում՝ Հանրային հեռուստատեսության ու ռադիոյի կողմից սահմանված լրատվության թափանցանքի, կամ՝ մեծում էր իրեն ուղղված բոլոր դիմումները, կամ՝ ցույցի ձևական լրատվամասեր՝ առանց լրատվության խախտողների⁷¹:

5. Այս ընտրությունների ժամանակ ևս սեղական ՀԿ-ները և ընդդիմադիր մանուկը ներկայացրին վաղ փորձեր, փորձեր, փորձերը խոչընդոտներ հարուցելու և այլ ընտրատվությունների բազմաթիվ դեմքեր⁷²: Ընդդիմադիր ակտիվիստները և լրատվամիջոցները արձանագրեցին թեկնածու Սերժ Սարգսյանի օգտին վերակելու համար ընտրակառավարի բաժանման բազմաթիվ դեմքեր⁷³: Այդ ընտրակառավարները բաժանվում էին փողի, սննդային կտրուկների, նախընտրական ցաքների կողմից փողափողների կոմունալ ծախսերի վճարումների, շենքերի և ճանապարհների վերանորոգման և այլ տեսակով:

Ընտրական օրենսդրության մեջ բացահայտված բացթողումների վերլուծությունը

2007 և 2008 թվականների նախընտրական փորձերի մոնիտորինգն օգնեց վեր հանելու փորձերի անցկացման, փորձերի ֆինանսավորման և վարչական ռեսուրսների օգտագործման առումով օրենսդրական մի շարք բացթողումներ:

- Ծախսերը հիմնավորող փաստաթղթերը, որոնք, համաձայն ԸՕ 25 հոդվածի 11-րդ կետի, ղեկավարվում են սեղադրված ԿԸՀ վեբ-կայքում, որ հնարավոր չէ ոչ ղեկավարել ծախսերի մասին կամ փողափողների մատուցած ընկերությունների իմունությունը, ոչ էլ արդյունավետ կերպով ստուգել թեկնածուների և կուսակցությունների/դաշինների փորձերի

71 Տե՛ս www.ypc.am/downloads/Elections-report-2008-arm.pdf և www.osce.org/documents/odihr/2008/05/31397-hy.pdf :

72 Տե՛ս www.iyc.am/docs/Pres%20final%20report%202008-arm.doc, www.hcav.am/Downloads/postelectinons-arm.pdf և www.asparez.am/news/archive/archive-4-feb-2008.htm :

73 Տե՛ս www.transparency.am/monitor-archive-2008.php?month=1+2008 և www.transparency.am/monitor-archive-2008.php?month=2+2008 :

ծախսերի օրինականությունը:

- Ընտրական օրենսգրիքը հստակորեն արգելում է նախընտրական ֆարոզչությունը միայն երկու օրերին՝ փվեարկության և դրան նախորդող օրը (սե՛ս ԸՕ 18 և 23 հոդվածները): Միևնույն ժամանակ, օրենսգրքում համադասասխան բովանդակային սահմանման բացակայության դեպքում, վաղ ֆարոզչությամբ (ֆարոզչության դաճոճական մեկնարկից առաջ) զբաղվելն առհասարակ կարգավորված չէ: Այն փաստը, որ օրենսդրությունը չի սահմանում, թե ինչ է նախընտրական ֆարոզչությունը, շատ կուսակցությունների և թեկնածուների համար ստեղծում է կոռուպցիոն հնարավորություններ՝ անդամաժողովներով և այս սողանցքը վաղ ֆարոզչության համար: Ավելին, լիազոր դեպքերում, արձագանքելով այս առնչությամբ հնչած բողոքներին, սովորաբար նույն են համադասասխան իրավական կարգավորման բացակայությունը:
- Մարզային հեռուստաընկերությունների մեծ մասը չհրադարակեց վճարովի եթերաժամի մեկ րոպեի իրենց սահմանած գինը, ինչդեպ դա նախատեսվում է ԸՕ Հոդված 20-ի 4 և 5 կետերով: Փոխարենը, նրանք ֆարոզչության մեկնարկից առաջ հայտարարեցին, որ իրենք առհասարակ չեն լուսաբանելու ֆարոզչության հետ կապված միջոցառումները: Միևնույն ժամանակ, ֆարոզչության ընթացքում այդ հեռուստաընկերությունները հրավիրում էին իրենց համակրած թեկնածուներին ու կուսակցությունների ներկայացուցիչներին մասնակցելու իրենց հաղորդումներում՝ դրանով իսկ ադախովելով վերջիններիս թափված գովազդը: Բացի այդ, բոլոր մասնակիցների համար հավասար դայմաններ ադախովելու դախանջը բավականին անորոշ է ձևակերպված թերթերի դարադայում (սե՛ս ԸՕ 20 հոդվածի 10-րդ կետը)՝ ի սարբերություն հեռուստաադախովելությունների, որոնց դարադայում է եթերաժամանակը վաճառել նախադես հրադարակված՝ սահմանված սակագնով (սե՛ս օրենսգրքի 20 հոդվածի 4-րդ կետը):
- Ընտրական օրենսգրքում լուրջ թերություններ կան նաև ֆարոզարժակի ֆինանսավորման առումով: ԸՕ ոչ մի հոդված չի դարունակում որևէ դրույթ թեկնածուներին և կուսակցություններին անվճար հիմունքներով կամ զեղչ գներով ադախմների կամ ծառայություններ մատուցումը,

երրորդ անձանց կողմից ֆինանսավորումը կանխելու վերաբերյալ: Հստակ չէ, թե ԿԸՀ-ն ինչդեպ է հեստիքները թեկնածուների կամ կուսակցությունների կողմից իրենց նախընտրական հիմնադրամների միջոցներից դուրս եղած այլ միջոցների օգտագործման դեմքերը: Սա հասկալալալ վերաբերում է կուսակցություններին, քանի որ ԿԸՀ-ն կուսակցությունների կողմից արդարադասության նախարարություն ներկայացված ֆինանսական հաճվեճվությունները ստուգելու իրավասություն չունի: Ավելիքն, քանի որ այդ հաճվեճվությունները ներկայացվում են սարեկան կրճվածով, իսկ սվյալ սարվա ֆինանսական հաճվեճվություն ներկայացնելու վերջնաճամկեճը հաջորդ սարվա մարճի 25-ն է, կուսակցությունների հաճվեճամարներից քարոզչության ադորիների ֆինանսավորման դեմքում արդեն չափազանց ուճ կլիքնի այդ ճեղեկասվությունն օգտագործել ընճությունների արդյունքները չեղյալ համարելու համար:

- Ընճրական օրենդությունը չի սալիս հստակ մեկնաքանություն «դեճական ճառայություն» հասկալալալը, որը սալիս է էական առաճվելություններ քաղաքական և հայեցողական դաճճոններ ճքադեցնող թեկնածուներին: Համաճայն ԸՕ 78 հողվածի 1-ին կեճի՝ դեճական ճառայության մեջ ճճնվող Նախաճալի թեկնածուները դեճ է աճասվեն իրենց աճխասանքային դարճականություններից, քալառությանը ՀՀ գործող Նախաճալի կամ Նախաճալի դաճճոնակասարի, որոնք ճարունակում են կասարել իրենց դարճականությունները, քայլ առանց օգտագործելու իրենց դաճճոնեճական դիրքի առաճվելությունները: Նմանաճիղ դրուքներ է դարունակում նաև ԸՕ 111 հողվածի 1-ին կեճը Աճ դաճճամալորական թեկնածուների և 138.14 հողվածի 1-ին կեճը՝ Երևանի ալաճանու անդամի թեկնածուների համար: Այն դեմքում, երք որոճ փորճաճեճներ համոճված են, որ նճված արճելիք վերաբերում է առանց քալառության դեճական քոլոր դաճճոնյաներին, ոլքեր ճճնվում են դեճական ճառայության մեջ, անկալիս այն հանճամանքից, թե իրենք ինչ դաճճոններ են վարում, ԿԸՀ-ն մասնացույց է անում «Ճաղաքալալական ճառայության մասին» և «Համայնքային ճառայության մասին» ՀՀ օրենքները, որոնց համաճայն քաղաքական և հայեցողական դաճճոնները ներառված չեն դեճական

կամ համայնֆային դաժնանների անվանացանկում, և հետևաբար ազատ են կասարելու ֆարոզչություն՝ շարունակելով կասարել իրենց աշխատանքային դարձակառությունները⁷⁴:

- Ընտրական օրենսգրքի որևէ հոդված չի կանխում թեկնածուի կողմից դեմոկրատիկ ու համայնֆային այն ռեսուրսների օգտագործումը, որոնք, դաժնանադեպ չզգնվելով այդ թեկնածուի ճնշումների տակ, ճնշումներ են դեմոկրատիկ և ժողովրդական իմաստակառվարման ճանաչումների կողմից:

74 Իր 2008թ. փետրվարի 9-ի N16 որոշմամբ ԿԸԴ-ն սվել է իր դաժնանական մեկնաբանությունը ԸՕ 78 հոդվածի 1-ին կետի վերաբերյալ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

2007թ. խորհրդարանական և 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ փարոզչության ֆինանսավորման մոնիտորինգը բացահայտեց փարոզչության ֆինանսավորման հետ կապված մեծաքանակ հիմնախնդիրներ, ինչդեռ նաև վարչական ռեսուրսի զանգվածային չարահաիումներ: Թեև Հայաստանի ընտրական օրենսդրության մեջ առկա բացթողումները նդաստեցին վերը նկարագրված արասավոր երևույթների դրսևորմանը, բայց հիմնական գործոնները ղետք է փնտրել օրենսդրության ոլորտից դուրս:

Հայ հասարակության, փաղափական գործիչների, փորձագետների և լրագրողների շրջանում ընդհանուր համաձայանություն կա այն հարցում, որ Հայաստանում երբևէ եղած լավագույն ընտրությունները եղել են 1990թ. (խորհրդարանական) և 1991թ. (նախագահական) ընտրությունները: Հետաքրքրական է, որ այդ ժամանակվա ընտրական օրենսդրությունը շաս ավելի մեծ բացեր ու թերություններ ուներ, փան այսօրվանը: Մինչդեռ, 2007թ. և 2008թ. փարոզչության ընթացքում նկատված խախտումները հիմնականում տեղի ունեցան հենց գործող օրենսդրության դրույթների դիտավորյալ և բացահայտ խախտումների, և ոչ թե օրենսդրության բացերի ու անորոշությունների օգտագործման միջոցով:

Ընտրությունների անցկացման վրա ազդող հիմնական գործոնը **Հայաստանում գործարար և փաղափական վերնախավերի սերտածման շաս բարձր առտիճանն է:** Արդյունքում, ընտրությունների ժամանակ դարտությունը կարող է հանգեցնել փաղափական վերնախավի ոչ միայն փաղափական, այլ նաև հսկայական տնտեսական իշխանության կորտսին, փանի որ գոյություն ունի ընտրություններից հետո սեփականությունը հաղթողի օգտին վերաբաշխելու մեծ ղիսկ: Այդդիտի վերաբաշխումը հնարավոր է սեփականության իրավունքի վառ դաշտանվածության, իշխանության դաշական և օրենսդիր ճյուղերի անկախության բացակայության, ինչդեռ նաև փաղափական իշխանությունը հանուն անձնական հարտացման օգտագործելու ցինիկ գործելակերմի դաշառումով:

Այս առումով ուշադրության արժանի առանցքային մեկ այլ գործոն է **ավտորիտար կառավարման համակարգի կոնտրիդացիան:** Այս միտումի

մասին նույն են ոչ միայն տեղական փորձագետները, այլև միջազգային կազմակերպությունները, մասնավորապես Համաշխարհային բանկը⁷⁵, Ֆրիդոմ Հաուսը⁷⁶ և ուրիշները: Այնդիսի ցուցանիշների գծով նահանջը, ինչդիսիս էն *ժողովրդի ձայնը և հասկանալիությանը, Օրենքի գերակայությունը, Զաղափայտական ազատությունները և Զաղափայտական իրավունքները, Լրատվամիջոցների նկատմամբ վերահսկողությունը*, հսակ կերպով վկայում է այդ կոնսոլիդացիայի մասին: Ավստրիացի կառավարման այս կոնսոլիդացիան և ֆաղափայտ ու սնտեսական վերնախավերի սերտաճումը հանգեցրել են Հայաստանում առհասարակ որևէ իրական ֆաղափայտ մրցակցության վերացմանը:

Զաղափայտ և գործարար վերնախավերի սերտաճման բարձր մակարդակը, ինչդիս նաև բնակչության հիմնական մասի ցածր կենսամակարդակը **ընդդիմության ուժերի համար անհնար են դարձնում նախընտրական ֆարոզչության ժամանակ էական ֆինանսական աջակցություն ստանալու հնարավորությունը**: Հազվադեպ դեմքերում, ինչդիս օրինակ 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ, երբ բիզնեսը փորձեց աջակցել ընդդիմության թեկնածուներին, իշխանություններն անմիջապես կոտս բռնություններ կիրառեցին նրանց դեմ, այդ թվում՝ ձերբակալություններ ու ֆրեսական հետադիմումներ: Նման դայամաններում ընդդիմադիր կուսակցություններն ու թեկնածուները չէին կարող լրջորեն դայաֆրել իշխող ֆաղափայտ ուժերի դեմ: Այսօր էլ նրանք, ուրբեր, այնուամենայնիվ, տարունակում են աջակցել ընդդիմությանը, մտական հետադիմումների ու սդառնալիների թիրախ են դառնում, կորցնում են իրենց աշխատանքն ու բիզնեսը:

Մեկ այլ վճռորոտ գործոն է նաև երկրում **սսվերային սնտեսության և կոռուդիայի բարձր մակարդակը**, որը կարելի է դիտարկել թե՛ որդես սերտաճած վերնախավի ու կոնսոլիդացված ավստրիացի կառավարման դատճառ, և թե՛ որդես դրանց հետևանք: Ակնհայտ է, որ դրանք ազդում են ընտրական համակարգի վրա այնդես, ինչդիս և մնացած բոլոր հաստատությունների վրա: Կոռուդիոն գործելակերպը, ինչդիս օրինակ

75 Տե՛ս info.worldbank.org/governance/wgi/sc-chart.asp :

76 Տե՛ս *Freedom in the World (Ազատություն աշխարհում)* 2002-08թթ. հրատարակումները (www.freedomhouse.org/template.cfm?page=15) և *Nations in Transit (Պետություններն անցումային փուլում)* 2003-08թթ. հրատարակումները (www.freedomhouse.org/template.cfm?page=17&year=2008):

ընՏրակաՑառո՞ր, ընՏրական հանձնաժողովների անդամներին կաՑառելը, ֆաղաֆական ղաՑոճոններ զբաղեցնողների կողմից իրենց ղաՑոճոնեֆական դիրֆի չարաՑահուճը, խորհրդարանում ճեղերի վաճառֆը, կեղծ հայճարարագրերի միջոցով գույֆի և եկամուճների իրական չաֆիերը թաֆցնելն այսօրվա հայաստանյան ընՏրական գործընթացների մորմ են դարձել:

Վերմուճյալ ճնճեսական և ֆաղաֆական գործոնների Ցարունակական գոյությունը գրեթե ամբողջությամբ ի չիֆ է դարձել գործող ընՏրական օրենսդրության բարելավման հեճ կաղված ամբողջ դրական արդյունֆը, որը ձեռֆ էր բերվել ԸնՏրական օրենսգրֆի՝ 2002, 2005, 2006 և 2007 թվականներին կասարված մեծամավալ ֆոֆոխությունների ու լրացումների Ցնորիֆվ: Ներկա ընՏրական օրենսդրությունը ձևական առումով որոՑակի երաՑխիֆներ է աղահոֆում ֆարոզչության ֆինանսավորման հեճ կաղված ֆաղաֆական կոռուղցիայի այնղիսի դրսևորումների դեմ, ինչղիսիֆ են «ծառայություն ճառայության դիմաց» սկզբունֆով կասարվող մֆիրասֆությունները, ընՏրակաՑառո՞ր և վարչական ռեսուրսի չարաՑահուճը: Սակայն ընՏրությունների ֆործը ցույց է ճալիս, որ այդ երաՑխիֆները արդյունավեճ չեն գործում, իսկ որոՑ դեղֆերում առհասարակ չեն գործում:

Ասվածը չի մՑանակում, թե գործող օրենսդրության հեճագա բարելավման անհրաժեճություն չկա: Հարցն այն է, թե ինչղես ողեճ է աղահոֆել գոյություն ունեցող օրենսդրության ֆասսացի կիրառումը: Զանի դեռ հասարակությանն ու կուսակցություններին առանց որևէ խճրականության թույլ չի ճրվում ավելի ակֆիվորեն մերգրավվել ընՏրական գործընթացներում, իսկ իՑխանությունները չեն սսանձում ընՏրական օրենսդրության խախճումների համար ողջ ղաճասախանասֆությունը, ֆաղաֆական կոռուղցիան Ցարունակելու է ճաղկել ընՏրական համակարգում՝ առհասարակ, և ֆարոզչության ֆինանսավորման ողրոճում՝ մասնավորաղես:

Հեճևաբար, ֆարոզչության ֆինանսավորման գործընթացի կարգավորումն ավելի արդյունավեճ դարձնելու հարցում առանցֆային առաջնահերթություններից մեկն այդ գործընթացի վերահսկողության և կառավարման թաֆանցիկության, հաՑվեճողականության ու հանրային մասնակցության ընդլայնումն է: Այս առումով **առաջին առաջարկությունը** ԿԸՀ վերահսկիչ-վերսուզիչ ճառայության (ՎԿԾ) կառուցվածֆի, լիազորությունների և գործառույթների մեջ արմասական ֆոֆոխություններ մճցնելն է: Մասնավորաղես.

- այդ ծառայության աշխատակազմի առնվազն կեսը ղեկավարում է լինեն ֆաղափարակալ հասարակության և ընդդիմադիր կուսակցությունների ներկայացուցիչներ,
- ՎՎԾ-ն ղեկավարում է ունենա շատ ավելի մեծ և ավելի որոնքստիոնալ աշխատակազմ և մանաճյուղեր հանրապետության բոլոր մարզերում,
- այն ղեկավարում է նաև համագործակցի իր կազմից դուրս գտնվող հասարակական կազմակերպությունների և կուսակցությունների հետ, և նրա գործունեությունը ղեկավարում է լինի թափանցիկ և հաշվետու: Օրինակ, նախընտրական փարոզության ժամանակ առնվազն շաբաթը մեկ ամսամ ՎՎԾ-ն հասարակությանը ղեկավարում է հաշվետվություն տա նախընտրական հիմնադրամների ֆինանսական հոսքերի մասին, և նրա նիստերի բոլոր արձանագրությունները ղեկավարում է տեղադրվեն www.elections.am վեբ-կայքում՝ ցույց տալով նաև նրա ընդունած որոշումների շուրջ փեարկության արդյունքները:
- ՎՎԾ-ն ղեկավարում է առանձնանցվի ԿԸՀ-ից՝ դառնալով անկախ ու ֆինանսապես կայուն մարմին: «Ծառայություն ծառայության դիմաց» սկզբունքով նվիրավությունների, ոչ դրամային կեղծ ներդրումների, երրորդ անձանց կողմից ֆինանսավորման հնարավոր դեմքերը և նախընտրական փարոզության ֆինանսավորման այլ խախտումները հետախուզելու համար ՎՎԾ-ն ղեկավարում է ունենա հետախուզական գործառույթներ իրականացնելու լիազորություն:

Երկրորդ առաջարկությունը նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերի ծախսային մասի տղերի մանրամասնումն է:

- Ղեկավարում է նվազի նաև նվիրատվություններ կատարած ֆիզիկական անձանց գործատու ընկերության (հիմնարկի) անվանումը և հասցեն:
- Ծախսերի տեսակները տարատարի կարգով ղեկավարում է ներկայացվեն ավելի մանրամասն՝ ներառելու համար սահմանված բոլոր տեսակները (այն է՝ բոլոր տեսակի տղագիր նյութերը, փարոզության ժամանակ իրականացված բոլոր այցելությունների ծախսերը, փարոզական գովազդի վրա կատարված ծախսերը, զնված եթերաժամի համար վճարված գումարը և այլն), ինչպես նաև ծառայություն մատուցողների կամ փարոզական նյութեր արտադրողների իմնությունը:

- Անհրաժեշտ է հստակեցնել, թե նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրին ինչ փաստաթղթեր է անհրաժեշտ կցել՝ ֆարոզչական ծախսերի տողերը ստուգելու և ԿԸՀ վեր-կայում տեղադրելու (կամ հանրության համար դրանց մասշտաբությունն այլ կերպ ադապտվելու) համար:

Երրորդ առաջարկությունը Ընտրական օրենսգրքում «նախընտրական ֆարոզչության» հստակ սահմանումն է՝ հիմնվելով նաբովանդակության, և ոչ թե թեկնածուների և կուսակցությունների/դաշինների գրանցման դաշին վրա՝ կանխելու համար վաղ ֆարոզչությունը⁷⁷:

Չորրորդ առաջարկությունը Ընտրական օրենսգրքում ֆարոզչության դաշտնական մեկնարկից առաջ թերթի մեկ սմ² մակերեսի սակագնի դաշտադիր հայտարարելու դաշտնաջը ներառելն է:

Հինգերորդ առաջարկությունը ուղղված է երրորդ կողմի ֆինանսավորման, թեկնածուներին և կուսակցություններին/դաշիններին անվճար հիմունքներով կամ զեղչ գներով ադապտների և ծառայությունների մատուցման երևույթների կարգավորմանը.

- ԸՕ 25 հոդվածը դեմ է լրացվի այնդիսի դրույթներով, որոնք կդաշտավորեցնեն երրորդ անձանց ֆինանսավորման, ինչդեմ նաև անվճար հիմունքներով ծառայությունների մատուցման հնարավոր բոլոր դեմքերի հայտարարագրումը,
- համադեմական ընտրությունների տարիներին կուսակցություններից (թեկնածուներից) դեմ է դաշտնաջել արդարադաշտության նախարարություն ներկայացնել կիսամյակային ֆինանսական հաշվեմարկություններ, որոնք կներառեն այն եռամսյակը, երբ տեղի են ունեցել նախընտրական ֆարոզչությունը և ընտրությունների օրը և այն եռամսյակը, որը նախորդում է այդ եռամսյակին,
- «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի 28 հոդվածում դեմ է մանրամասնվեն (ինչդեմ դա արվում է նախընտրական

⁷⁷ Ներկայումս, ըստ ԸՕ 18 հոդվածի 5-րդ կետի, ֆարոզչությունը դաշտնադեմ սկսվում է կուսակցությունների և թեկնածուների գրանցման համար նախատեսված վեջնաժամկետից հաջորդող օրը:

հիմնադրամների հայտարարագրերի դեղմում) կուսակցությունների բոլոր նշանակալի ծախսային և եկամտային հոդվածները:

Վեցերորդ առաջարկությունն է Քրեական օրենսգրքում և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում ներառել փարոզչությանը և նրա ֆինանսավորմանը առնչվող՝ ԸՕ 139 հոդվածում նշված բոլոր 7 ընտրախախտումների մասին հսակ ձևակերպված կոնկրետ դրույթներ:

Յոթերորդ առաջարկությամբ Ընտրական օրենսգրքի մեջ է նախընտրական շրջանում անխտիր բոլոր ղեկավարական դաստիարակների դասականությունների ժամանակավոր դադարեցման հսակ դրույթները՝ նրանց՝ դասգամավորական կամ նախագահական թեկնածու գրանցվելու դեղմում:

Ութերորդ առաջարկությամբ Ընտրական օրենսգրքով հսակ կերպով մեջ է արգելվի ոչ միայն ղեկավարական դաստիարակ թեկնածուների կողմից իրենց հասկացված շինությունների, տնտեսական միջոցների, հաղորդակցության միջոցների, նյութական ու մարդկային ռեսուրսների օգտագործումը, այլ նաև որևէ ղեկավարական կամ տեղական ինֆակառավարման մարմինների սնորհության ներքո գտնվող այլ վարչական ռեսուրսների օգտագործումը, որոնք ուղղակիորեն չեն սնորհվում այդ թեկնածուների կողմից:

Հավելված 1. 2007թ. խորհրդարանական ընտրություններ. կուսակցությունների/դաժինների ծախսերի համեմատական սվյալները

Ազգային ժողովրդավարական կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
1	Բուլլետի տպագրման վճար	800,000	Բուլլետների տպագրություն	800,000
2	Տեսանյութերի դրսևասման վճար	250,000	Տեսանյութեր ⁷⁸	1,584,000
3	Գովազդի տեղադրման վճար	50,000		
4	Քաղաքական գովազդի վճար	13,161,147		
5	Տարածի վարձավճար	20,000		
6	Կազմակերպչական ծախսեր	18,000		
7			Վճարովի եթեր	7,281,833
8			Նախընտրական ծրագրի տպագրություն	135,000
9			Ռուտերեն թռուցիկների տպագրություն	35,000
	Ընդհանուր	14,299,147	Ընդհանուր	9,835,833

«Ազգային համաձայնություն» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
1	Քարոզարշավի ծախսեր	84,000		
2	Տեղեկագիր	50,000		
3	Տեսանյութերի նկարահանում	88,000	Տեսանյութեր	666,000
4	Տեսանյութերի մոնտաժում	88,000		
5	Վճարովի եթերաժամ		Վճարովի եթեր	130,000
	Ընդհանուր	430,000	Ընդհանուր	796,000

«Ազգային միաբանություն» կուսակցություն

78 Մոնիտորինգի խումբը գնահատել է միայն Հանրային հեռուստատեսությամբ հեռարձակված գովազդային տեսանյութերի արժեքը:

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Տղազրական աշխատանքներ	250,000		
2	Ծրագրի և բուկլետի տպագրում	926,000	Ծրագրի և բուկլետի տպագրություն	1,100,000
3	Ծառայությունների մատուցում	7,890,000		
4	Էլեկտրատեղակայի վարձ	112,000		
5	Հեռախոսային խոսակցության վարձ	240,000		
6	Գրասենյակային գրեմական աղյուսակներ	121,000		
7	Դահլիճի վարձավճար	190,000		
8	Քաղաքական գովազդ	10,740,000		
9	Ուղիղ եթերով հայտարարություն	320,000		
10	Հայտարարության համար	520,000		
11	Գովազդային արտադրանք	248,000		
12	Նկարահանման հեռարձակման	300,000		
13	Թույլատրության համար	14,000		
14			Օրացույցների տպագրություն	200,000
15			Պասաժների տպագրություն	372,800
16			Վճարովի եթեր	14,605,834
17			Տեսաձայններ	1,134,000
	Ընդհանուր	21,871,000	Ընդհանուր	17,411,834

«Բարզավաճ Հայաստան» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Բուկլետների գնում	660,000	Բուկլետների տպագրություն	1,105,000
2	Գովազդի ռասսառ	60,000		
3	Գովազդային վահանակի գնում	80,000	Վահանակների ռասսասում և տեղադրում	5,988,313
4	Նախընտրական գովազդ	35,367,800		
5	Գովազդի տուրք	45,000		
6	Նախընտրական ֆարգչություն	9,882,000		

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
7	Սահմանված չափից ավել մուծված գումարի փոխանցում ղեկավարի պաշտոնի կամ մուծված գումարների ետ վերադարձ նպիրատներին	550,000		
8	Գովազդի տեղաբաշխման թույլտվության համար	20,000		
9			Պասսառներ	10,905,220
10			Վճարովի եթեր	16,296,700
11			Տեսանյութեր	7,308,000
12			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների, դահլիճի վարձակալում և այլն)	81,156,000
13			Շաղիկներ	5,400,000
14			Փուչիկներ	150,000
15			Օծանելիք	500,000
16			Ծաղիկներ	500,000
17			Գրիչներ	30,000
18			Օրացույցներ	20,000
19			Դրոակներ	50,000
20			Թերթիկներ	10,000
21			Գրույկների տպագրություն	270,000
	Ընդհանուր	46,664,800	Ընդհանուր	129,689,233

«Դաշին» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
1	Պասսառներ և բուկլետներ	117,750		
2	Գրեմական դիտարկումներ	90,000		
3	Նախընտրական ֆարոգչություն	41,840,000		
4			Վճարովի եթեր	9,917,000
5			Տեսանյութեր	2,502,000
6			Նախընտրական ծրագրի տպագրություն	200,000
	Ընդհանուր	42,047,750	Ընդհանուր	13,737,340

«ժառանգություն» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների, դահլիճի վարձակալում և այլն)	1,520,000
2			Շաղիկներ	5,400,000
3			Տեսանյութեր	1,908,000
4			Վճարովի եթեր	13,389,667
5			Պասսառներ	386,000
6			Բուկլետներ	500,000
7			Թերթիկներ	250,000
8			Քարոզչաթերթիկ, առնվազն 3 թողարկում	50,000
9			Գրղանի օրացույցներ	100,000
	Ընդհանուր	53,354,180	Ընդհանուր	23,495,933

Ժողովրդական կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Նախընտրական գրավ	2,500,000		
2	Նախընտրական բուկլետ	180,000	Բուկլետների տպագրություն	2,000,000
3	Նախընտրական դասառ	86,400	Պասսառներ	1,728,000
4	Նախընտրական գովազդ	19,710,934		
5	Գրղանի օրացույց	99,960		
6			Վճարովի եթեր	10,700,000
7			Տեսանյութեր	1,080,000
	Ընդհանուր	22,577,294	Ընդհանուր	15,482,833

«Ժողովրդավարական ուղի» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Քարոզչադասառներ	500,000	Պասսառներ	3,816,80
2	Քարոզչային սրանտորսային առավ	1,500,000		
3	Վճարում «Տիգրան Մեծ» հրատարակչությանը	732,029		

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
4	Նախընտրական գովազդի Հանրային հեռուստատեսությամբ	4,267,971		
5			Վճարովի եթեր	4,258,667
6			Տեսանյութեր	1,152,000
7			Բուկլետների տպագրություն	900,000
8			Նախընտրական ծրագրի տպագրություն	450,000
9			Օրացույցներ	50,000
10			Հետակալ թղթից	250,000
	Ընդհանուր	7,000,000	Ընդհանուր	10,876,747

«Իմոթիչմենս» դաշինք

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Հոլովակի դասրասում	110,000		
2	Գույքի ձեռքբերում	485,000		
3	Վառելանյութ	29,950		
4	Վճարովի եթերաժամ	3,432,000	Վճարովի եթեր	3,797,200
5			Տեսանյութեր	270,000
6			Օրացույցներ	250,000
7			Թռուցիկներ	66,000
	Ընդհանուր	4,056,950	Ընդհանուր	4,381,200

«Հայ Յեղափոխական Ղազնակցություն» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1			ՀՀԴ դասնաթերթ	5,250,000
2			Օրացույցներ	150,000
3			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների, դահլիճի վարձակալում և այլն)	8,902,800
4			Վճարովի եթեր	19,089,500
5			Տեսանյութեր	3,672,000
6			Բացիչներ (կախազարդեր)	350,000

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
7			Գրիչներ	80,000
8			Կրակայրիչներ	80,000
9			Շաղիկներ	5,400,000
10			Փուչիկներ	150,000
11			Բացիկներ	250,000
12			Պիսակներ	50,000
13			Թռուցիկներ	462,000
14			Խաղալիքներ	600,000
15			Բուկլետներ	2,305,000
16			Գրքուկներ	2,035,000
17			Պասառներ	5,296,840
18			Վահանակների դասրասում և սեղադրում	1,694,280
19			Հրավիրասոմսերի սղագրություն	65,000
	Ընդհանուր	58,463,000	Ընդհանուր	55,882,420

Հայաստանի դեմոկրատական կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Նախընտրական բուկլետի սղագրում	160,000		
2	Հեռուստագովազդի և բուկլետի ձևավորում	100,000		
3	Տրանսպորտային ծառայություններ	35,000		
4	Պիսակներ	3,600		
5			Տեսանյութեր	720,000
	Ընդհանուր	298,600	Ընդհանուր	720,000

Հայաստանի երիտասարդական կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Վճարովի եթեր	2,000,000	Վճարովի եթեր	2,022,667
2			Տեսանյութեր	720,000
	Ընդհանուր	2,000,000	Ընդհանուր	2,742,667

Հայաստանի ժողովրդական կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Նախընտրական բուկլետների տպագրում	1,270,000	Բուկլետներ	1,850,000
2	Բենզին	268,500		
3	Գովազդային հոլովակներ	1,211,500	Տեսանյութեր	1,026,000
4			Նախընտրական ծրագրի տպագրություն	405,000
5			Պաստառներ	798,060
6			Վճարովի եթեր	582,667
	Ընդհանուր	2,750,000	Ընդհանուր	4,661,727

Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Նախընտրական ծրագրի տպագրում	800,000	Նախընտրական ծրագիր	162,000
2	Վճարովի հեռուստատեղեկատվություն	160,000	Վճարովի հեռուստատեղեկատվություն	156,000
3	Վճարովի ռադիոտեղեկատվություն	60,000	Վճարովի ռադիոտեղեկատվություն	30,333
4			Տեսանյութեր	324,000
	Ընդհանուր	1,020,000	Ընդհանուր	672,333

Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Պաստառների տպագրություն	9,990,000	Պաստառներ	18,284,850
2	ՀՀ դրոշմ	1,500,000	Դրոշմներ	100,000
3	Գովազդային վահանակների տեղադրում և ստացարկում	995,000	Վահանակների տպագրություն և տեղադրում	9,264,790
4	Վճարովի եթեր	34,174,000	Վճարովի եթեր	8,242,000
5	Բուկլետների, օրացույցների և նախընտրական ծրագրերի տպագրում	4,400,580	Բուկլետների, օրացույցների և նախընտրական ծրագրերի տպագրություն	5,650,000
6	ՀՀ նախընտրական թերթի տպագրում	1,500,000	Թերթի տպագրություն	6,000,000

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիթորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
7	ՀՀԿ նախընտրական ղապսառների հեռնայուններին տեղադրում	900,000		
8	ՀՀԿ նախընտրական այցեքարտերի տպագրում	250,200		
9	ՀՀԿ նախընտրական հիմնադրամին սահմանված չափից ավելի գումարների վերադարձ	200,000		
10	Այլ (գրեմական լիստիվներ, սնունդ, վառելիք, DVD սկավառակներ, տեխնիկական ծախսեր)	5,000,000		
11			Գրույկների տպագրություն	4,200,000
12			Տեսանյութեր	3,060,000
13			Ժաղապեններ	30,000
14			Նախընտրական միջոցառումներ (սահմանափակումների, դահլիճի վարձակալում և այլն)	13,084,000
15			Կրճանճաններ	300,000
16			Կախազարդեր	300,000
17			Կրակայրիչներ	30,000
18			Գրիչներ	30,000
19			Փուչիկներ	150,000
20			Տրանսպորտային միջոցների վարձակալում կամ ձեռքբերում	800,000
21			Շաղիկներ	5,400,000
22			Բաճկոնակներ (ժիլետներ)	3,900,000
23			Թռուցիկներ	150,000
24			«Քեզ համար Հայաստան» խսակավառակ (CD)	175,000
25			Թերթիկ (հուճազիր)	10,000
	ԸՆդհանուր	58,909,780	ԸՆդհանուր	79,161,140

«Հանրադատություն» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Քարոզչական բուկլետների, դասառների, ծրագրերի և օրացույցների դասրասում	1,050,000		
2	Քաղաքական գովազդ	1,724,000		
3	Բենգին	270,000		
4			Գրքույներ և բուկլետներ	820,000
5			Տեսանյութեր	630,000
6			Վճարույի եթեր	1,774,813
	Ընդհանուր	3,044,000	Ընդհանուր	3,224,813

Միավորված աշխատանքային կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Պլակատի և բուկլետի տպագրություն	1,920,000		
2	Գովազդի տեղադրում	181,500		
3	Գովազդային դասառներ	4,665,000	Պասառներ	4,809,840
4	Գրքանի օրացույցի դասրասում	252,000		
5	Տեսանյութերի հեռարձակում	3,200,000		
6	Նյութի տպագրություն	502,280		
7	Գովազդային ծառայություն	775,584		
8			Վճարույի եթեր	3,405,433
9			Դրոներ	1,650
10			Բուկլետներ	1,380,080
11			Վահանակների դասրասում և տեղադրում	798,480
12			Տեսանյութեր	2,142,000
	Ընդհանուր	11,496,364	Ընդհանուր	12,537,403

Միացյալ ազատական ազգային կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Գովազդային տասառանների ձեռքբերում և տեղադրում	396,000		
2	Բուկլեցների տղագրում	656,400	Բուկլեցներ	190,000
3	Պասառներ	82,500	Պասառներ	176,640
4	Գովազդային հոլովակների տասրասում	1,615,100		
5			Տեսանյութեր	6,138,000
6			Վահանակների տասրասում և ձեռքբերում	817,320
	Ընդհանուր	2,750,000	Ընդհանուր	7,321,960

«Նոր ժամանակներ» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Բենզինի գնում	71,709		
2	Նախընտրական գովազդ	11,089,000		
3			Վճարովի եթեր	9,899,813
4			Տեսանյութեր	324,000
5			Բուկլեցներ	175,000
6			Քարոզչաթերթեր	700,000
	Ընդհանուր	11,160,709	Ընդհանուր	11,098,813

Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Բուկլեցներ	336,000	Բուկլեցներ	900,000
2	Նախընտրական տասառաններ	135,000		
3			Վճարովի եթեր	322,667
4			Տեսանյութեր	270,000
	Ընդհանուր	471,000	Ընդհանուր	1,492,667

«Քրիստոնեա-ժողովրդական վերածնունդ» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Այցեխարտերի տպագրում	50,000		
2			Տեսանյութեր	306,000
	Ընդհանուր	50,000	Ընդհանուր	306,000

«Օրինաց երկիր» կուսակցություն

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների, դահլիճի վարձակալում)	2,960,000
2			Շաղկկներ	5,400,000
3			Գրքույկներ	4,850,000
4			Վճարովի եթեր	12,019,834
5			Տեսանյութեր	576,000
6			Օրացույցներ	460,000
7			ՕԵԿ դրամագրերի 2 հատուկ թողարկում	250,000
8			Թռուցիկներ	300,000
9			«Օրենք և իշխանություն» խստակալառակի (CD) դրամագրեր	1,200,000
10			Օճանելիք	100,000
11			Ծաղիկներ	100,000
12			Դրոշակներ	100,000
13			Փուչիկներ	150,000
14			Փայտե կախազարդեր	300,000
15			Պասաճներ	3,750,200
16			Վահանակների դրամագրեր և տեղադրում	633,610
	Ընդհանուր	32,084,100	Ընդհանուր	33,149,644

Հավելված 2. 2008թ. նախագահական ընտրություններ. նախագահական թեկնածուների ծախսերի համեմատական սվյալները

Արթուր Բաղդասարյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
1			Օրացույցներ	960,000
2			Պասաճներ	808,750
3			Բուկլետներ	3,600,000
4			Բացիկներ	650,000
5			Գրքեր («Դիմանկար»)	1,500,000
6			Գրուկներ	600,000
7			Էջանիշ	700,000
8			Վճարովի եթեր	32,920,000
9			Տեսանյութեր	1,200,000
10			Վահանակների դասրասում և սեղադրում	2,906,000
11			Բաճկոններ	240,000
12			Միկրովսոբուսի վարձակալում	280,000
13			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների վարձակալում)	200,000
	Ընդհանուր	46,464,460	Ընդհանուր	45,998,617

Արսաշես Գեղամյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
1	Նախընտրական ծրագրի և օրացույցների տպագրություն	1,730,000	Նախընտրական ծրագրի և օրացույցների տպագրություն	1,885,000
2	Գովազդային ծառայության մատուցում	600,000		
3	Նախընտրական ֆարոգչանյութերի 2 ցնորահանդես	1,152,000	Նախընտրական միջոցառումներ (դահլիճի վարձակալում)	1,186,000
4	Վճարովի եթեր	10,800,000	Վճարովի եթեր	11,370,000

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
5	Տղազրական ծախսեր	100,000	Ա. Գեղամյանի ելույթների և հողվածների ժողովածուի տպագրություն	1,000,000
6	Ծառայությունների մատուցում	210,000		
8			Տեսանյութեր	850,000
	Ընդհանուր	14,592,000	Ընդհանուր	16,291,833

Տիզրան Կարաղետյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Բուկլեսի տպագրություն	100,000	Բուկլեսներ	14,400
2	Եթերաժամ	14,920,000	Վճարովի եթեր	14,768,200
3			Պաստառներ	35,000
4			Տեսանյութեր	500,000
	Ընդհանուր	15,020,000	Ընդհանուր	15,317,600

Արամ Հարությունյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Տղազրական ծախսեր	345,000		
2	Ավստրեմենայի վառելիք	295,000		
3	Գրասենյակի, կադի և այլ ծախսեր	200,000		
4	Վճարովի եթեր	160,000	Վճարովի եթեր	157,333
5			Տեսանյութեր	300,000
	Ընդհանուր	1,000,000	Ընդհանուր	457,333

Վահան Հովհաննեսյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1			Բացիկ-ֆարս «Համաձայնագիր»	22,000,000
2			Բուկլեսներ	490,000

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
3			Տեսանյութեր	1,300,000
4			Վճարովի եթեր	55,573,933
5			Ուսանողական դարբերական	990
6			Պասառներ	1,261,250
7			Գրույկներ (բրոշյուրներ)	454,700
8			Միկրովստրուսի վարձակալում	280,000
9			Նախընտրական միջոցառումներ (սարավորումների վարձակալում)	240,000
10			Տոդրակ բացիկով («Ջեր հին ընկեր»)	100,000
11			Ուղերձի տպագրություն	200,000
12			Վահանակների դասրասում և տեղադրում	1,105,920
13			Բացիկներ	1,405,000
14			«Մեր ընկեր» երգի դասվեր	600,000
15			Դրոսներ	17,500
16			Փուչիկներ	50,000
17			Բաճկոններ	250,000
18			Շարձեր	100,000
	Ընդհանուր	60,669,940	Ընդհանուր	85,429,293

Վազգեն Մանուկյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Բրոշյուրների տպագրում	1,540,000	Բրոշյուրներ	2,700,000
2	Տարածի, սրահների և դահլիճների վարձակալում	1,134,000	Դահլիճների վարձակալում	720,000
3	Պասառների տպագրություն	233,200	Պասառներ	127,350
4	Տեսահոլովակների և հայտարարությունների հեռարձակում	1,475,730	Վճարովի եթեր	1,427,000

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
5	Բուկլետների տպագրում	2,018,000	Բուկլետներ	200,000
6	Պլակատների տպագրում	426,000		
7	Օրացույցների տպագրություն	450,000	Օրացույցներ	65,000
8	Դրոշմների ձեռք բերում	60,000		
9	Տրանսպորտային ծառայություններ	512,570		
10	Փուչիկների գնում	31,500		
11			Տեսանյութեր	500,000
12			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների վարձակալում)	40,000
13			Գովազդ թերթում	56,600
14			Տեսախօսակալառակների (DVD) գնում	50,000
	Ընդհանուր	7,881,000	Ընդհանուր	5,885,950

Արման Մելիֆյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1			Բրոցյուրի տպագրություն	550,000
2			Տեսանյութեր	150,000
	Ընդհանուր	0	Ընդհանուր	700,000

Սերժ Սարգսյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
1	Գրդանի օրացույցների տպագրում	70,000	Օրացույցների տպագրություն	480,000
2	Տարբեր չափների դրոշմներ և դրոշակներ	3,291,180	Դրոշմներ և դրոշակներ	350,000
3	Գովազդային վահանակների տեղադրում և տպասարկում	1,711,980	Գովազդային վահանակների տեղադրում և տպասարկում	12,789,820
4	Նախընտրական ֆարոզչություն	33,024,000		

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվալները, դրամներով	
N	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի սեսակը	Ծախսի չափը
5	Գովազդ	3,413,038.8		
6	Գովազդ թերթերում	833,720	Գովազդ թերթերում	130,000
7	Տարբեր սեսակի Պասաժների տեղադրում և սղասարկում	3,479,600		
8	Պասաժների տղագրություն	13,391,272	Պասաժներ	6,833,500
9	Փոխհասուցում Միացյալ ազգասական ազգային կուսակցությանը նախընտրական քարոզչական նյութերի համար	140,000	Միացյալ ազգասական կուսակցության ակտիվիստների կողմից Սերժ Սարգսյանի քարոզչական ժամանակ օգտագործված քաճկոններ և տղրակներ	1,600,000 (1,500,000 քաճկոնների և 100,000 տղրակների համար)
10	Վճարում հայտարարության համար	1,636,900		
11	Հիճեցման թերթիկների տղագրություն	117,720		
12	Կրճանճաններ	1,600,000		
13	Գրիչներ, նճաններ	1,092,704		
14	Կրակվառիչներ, ճարճեր	885,600	Կրակվառիչներ և ճարճեր	10,150,000 (150,000 կրակառիչների և 10,000,000 ճարճերի համար)
15	Ջայնասկավառակներ	300,000		
16	Այլ ⁷⁹			
17			Բուկլեճներ	7,450,000
18			Բրոճուրներ	1,260,000
19			Անվճար թերթ («Երեկոյան Երևան»)	10,800,000
20			Փուչիկներ	600,000
21			Տրանսպարանճներ	25,000
22			Գրիչներ	300,000
23			Վճարովի եթեր	32,655,200
24			Տեսանյութեր	5,600,000
25			Ավտղրուտի վարճակալում	90,000

79 «Այլ» ծախսասեսակի մեջ ներառվաճ են այն վճարները, որոնց դեղոմում հայտարարագրում նճվաճ է միայն ծառայություն կամ աղրամ մաստղող ընկերության անվանումը՝ առաճնց նճելու ծառայության կամ աղրամի սեսակը, ինչղես նաև մուտումների եսվերաղարճը կամ փղխանղումը �ղեճրյուղե:

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
26			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների վարձակալում)	1,900,000
	Ընդհանուր	69,961,437	Ընդհանուր	93,013,520

Լևոն Տեր-Պետրոսյան

Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրի ծախսային սվյալները, դրամներով			Ծախսերի մոնիտորինգի սվյալները, դրամներով	
N	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը	Ծախսի տեսակը	Ծախսի չափը
1	Քարոզչական նյութի տպագրություն	1,520,000		
2	Լուսանկարների տպագրում	185,000		
3	DVD սկավառակների գնում	900,000	Տեսախսասկավառակների (DVD) գնում	1,000,000
4	Վճարովի հեռուստաէթեր	30,537,740	Վճարովի հեռուստաէթեր	28,477,700
5	Ռուսերեն լեզվով նախընտրական ծրագրի տպագրություն	120,000		
6	Քարոզչական դասառներ	252,000	Պասառներ	540,000
7	Վճարովի ռադիոէթեր	1,200,000	Վճարովի ռադիոէթեր	1,158,667
8			Տեսանյութեր	1,400,000
9			Հուլաբեթթիկ	10,000
10			Էջանիս	10,000
11			Բրոշյուրներ	2,880,000
12			Բացիկներ	110,000
13			Նախընտրական միջոցառումներ (սարքավորումների վարձակալում)	490,000
14			Կեղիներ	500,000
15			Պասառներ կտրից	1,839,500
16			Դրոսներ	10,000
17			Փուչիկներ	100,000
	Ընդհանուր	34,714,740	Ընդհանուր	38,525,867